

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Н.І. Лебедєва, В.І. Домніч, Я.М. Карташова

Упорядкування мисливських угідь

Конспект лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Лісове господарство»
освітньо-професійної програми «Мисливське господарство»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 4 від 17.12.2018 р.

Запоріжжя
2019

УДК : 639.1 : 338.4 (075.8)

Л 33

Лебедева Н.І., Домніч В.І., Карташова Я.М. Упорядкування мисливських угідь: конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Лісове господарство» освітньо-професійної програми «Мисливське господарство». Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 60 с.

У конспекті лекцій розглядаються організаційно-правові засади та основні методи упорядкування мисливських угідь; методи науково обґрунтованої оцінки й інвентаризації угідь; особливості територіальної організації мисливського господарства, проектування експлуатаційних і біотехнічних заходів під час впорядкувальних робіт; основні методи підвищення ефективності ведення мисливського господарства.

До змісту видання включено теоретичний матеріал, питання для самоконтролю знань студентів, глосарій та зразки відомчих матеріалів, що полегшує сприйняття теоретичних знань з дисципліни.

Навчальне видання призначене для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Лісове господарство» освітньо-професійної програми «Мисливське господарство».

Рецензент

Горбань В.В., канд. біол. наук, доц. каф. загальної та прикладної екології і зоології

Відповідальний за випуск

Домніч В.І., д-р біол. наук, проф., зав. каф. біології лісу, мисливствознавства та іхтіології

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Організаційно-правові засади упорядкування мисливських угідь	5
Загальні засади упорядкування мисливських угідь	5
Організація впорядкувальних робіт та території мисливського господарства	11
Розділ 2. Розробка Пояснювальної записки до Проекту організації та розвитку мисливського господарства	19
Характеристика мисливських угідь	19
Проектування експлуатаційних заходів під час упорядкування мисливських угідь	25
Проектування біотехнічних заходів під час упорядкування мисливських угідь	34
Методи підвищення ефективності ведення мисливського господарства	42
Глосарій	45
Додатки	49
Використана література	58
Рекомендована література	59
Інформаційні ресурси	60

ВСТУП

Сучасне антропогенне втручання в природне середовище зумовило його різкі зміни, які спричинили істотне збіднення аборигенної фауни та призвели до формування її нових агломерацій за сучасним типом. Ці зміни можуть мати катастрофічні наслідки, якщо не для виду взагалі, то для його регіональних популяцій. Зміни екологічної структури популяції мисливських тварин відбиваються на плодючості, опірності популяції різним негативним впливам, що призводить до зниження продуктивності угідь. Тому прийняття управлінських рішень з оптимізації ведення мисливського господарства повинні базуватися на даних аналізу еколого-ресурсного стану мисливських тварин, науково обґрунтованих екологічних засадах з охорони, відтворення та сталого використання їхніх регіональних популяцій.

«Упорядкування мисливських угідь» є нормативною навчальною дисципліною циклу професійної підготовки фахівців-мисливствознавців. Вона спрямована на опанування студентами необхідних знань щодо правових, методологічних та організаційних засад територіальної організації мисливських угідь, методів науково обґрунтованої оцінки та інвентаризації угідь; основних методів упорядкування мисливських угідь.

Основними завданнями вивчення цієї дисципліни є надання студентам комплексу теоретичних та практичних знань щодо нормативно-правового забезпечення проведення упорядкування мисливських угідь, методів комплексної оцінки якості угідь, проектування експлуатаційних та біотехнічних заходів у мисливському господарстві, а також формування вмінь та навичок щодо організації та здійснення робіт із упорядкування мисливських угідь, складання та оформлення Пояснювальної записки до Проекту організації й розвитку мисливського господарства.

Запропоноване видання сприятиме засвоєнню теоретичних відомостей з навчальної дисципліни та формуванню в майбутніх фахівців компетентностей, які характеризуються базовими знаннями правових основ і законодавства України в галузі природокористування та охорони природи; нормативних документів із упорядкування мисливських угідь; здатністю забезпечувати виконання норм чинного законодавства України та свідомо їх застосовувати; фундаментальними знаннями щодо функціонування і розвитку мисливського господарства; здатністю здійснювати проектну діяльність у професійній сфері на основі системного підходу.

До кожної теми у конспекті лекцій запропоновано питання для самоконтролю знань студентів. Наприкінці видання пропонуються глосарій та зразки відомчих матеріалів, що полегшить сприйняття теоретичного матеріалу з дисципліни.

Необхідність у пропонованому конспекті лекцій зумовлена недостатністю фахових навчально-методичних видань із дисципліни «Упорядкування мисливських угідь».

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПОРЯДКУВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ УПОРЯДКУВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

Мета: засвоїти основні поняття та визначити організаційно-правові засади упорядкування мисливських угідь.

- Мета та завдання упорядкування мисливських угідь.
- Об'єкт упорядкування мисливських угідь.
- Правові та організаційні засади організації та проведення упорядкування мисливських угідь.
- Методи упорядкування мисливських угідь.
- Категорії складності (розряди) робіт з упорядкування мисливських угідь.

Основні поняття: мисливське господарство, мисливські угіддя, упорядкування мисливських угідь, методи упорядкування, розряд робіт з упорядкування мисливських угідь.

Мисливське господарство – це організаційно-господарська система сталого природокористування, основним завданням якої є охорона, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям для задоволення їхніх рекреаційних та естетичних потреб, розвиток мисливського спорту та мисливського собаківництва.

Сучасне мисливське господарство – це насамперед розведення мисливських тварин на основі сучасних наукових методів: меліорація мисливських угідь, реалізація складного комплексу біотехнічних заходів, спрямована на селекцію диких тварин з метою підвищення їх продуктивності, поліпшення екстер'єрних даних, а також чітка система обліку, планування та економічних розрахунків.

Зараз мисливські господарства функціонують на площах, де вже існує інша галузь, наприклад, сільське господарство, лісоексплуатація тощо. Це сприяє найбільш повному використанню біологічних ресурсів певної території.

Для організації мисливського господарства необхідно визначити його межі, провести функціональне зонування території, оцінити продуктивність угідь та розробити заходи щодо її підвищення. Також окреслюючи план організації мисливського господарства, слід знати, як буде змінюватися характер мисливських угідь під впливом господарської діяльності та антропогенного втручання.

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в галузі мисливського господарства, є Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство України), діяльність якої спрямовується й координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики України). Рішення Держлісагентства України щодо ведення мисливського господарства, здійснення полювання, ведення обліку чисельності й добування мисливських тварин, організації роботи з штучного відтворення дичини, розвитку мисливського спорту та мисливського собаківництва, порядку видачі посвідчень мисливця, порядку видачі паспортів на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів тощо, є обов'язковим для виконання користувачами мисливських угідь, а також громадянами України, які займаються полюванням або розведенням мисливських собак, ловчих звірів і птахів.

Правове регулювання відносин щодо ведення мисливського господарства та полювання забезпечується кодексами України, зокрема земельним, лісовим, водним, Законами України «Про мисливське господарство та полювання», «Про тваринний світ», а також іншими нормативними актами Кабінету Міністрів України, Міністерства екології та природних ресурсів України (Мінприроди України), Держлісагентства України.

Мисливське господарство ведеться в межах мисливських угідь, а умови ведення визначаються в договорі, який укладається між центральними органами виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, і користувачами мисливських угідь. Мисливські угіддя для ведення мисливського господарства надаються в користування обласними радами за поданням центрального органу виконавчої влади, погодженим із обласними державними адміністраціями, а також власниками або користувачами ділянок.

Тому постає необхідність у чіткому визначенні меж території мисливського господарства, відокремлення певних мисливських угідь, визначенні кількості мисливців, складанні плану сталого використання мисливських тварин, розробці обліку та звітності, тобто складанні плану організації та ведення сталого мисливського господарства на певній території.

Упорядкувати мисливське господарство означає відмежувати територію від угідь інших користувачів, скласти перспективний план ведення господарства відповідно до його цільового призначення. Комплекс робіт з інвентаризації та бонітування угідь, складання мисливсько-господарських карт, обліку фауни, обґрунтування плану заходів із відтворення та використання дичини та інших заходів складають зміст мисливського упорядкування. Саме мисливське упорядкування визначає напрям та шляхи розвитку певного мисливського господарства.

Метою упорядкування угідь є розробка системи заходів, спрямованих на забезпечення сталого існування тварин та раціонального використання їх ресурсів. Основними завданнями впорядкувального проектування є складання перспективного плану організації та ведення мисливського господарства відповідно до цільового призначення в певних природно-історичних умовах регіону. Підґрунтям для проведення таких робіт є теоретичні та практичні напрацювання та висновки щодо біології мисливських тварин, таксації угідь, біотехнії, техніки здобування, економіки та організації мисливського господарства.

Об'єктом мисливського упорядкування є мисливські угіддя – ділянки суші та водного простору, придатні для перебування мисливських тварин, які можуть бути використані для ведення мисливського господарства, організації та здійснення полювання.

Упорядкування мисливських угідь поділяють на первинне (на нових територіях мисливських угідь) та повторне. Головною метою первинного (базового) мисливського упорядкування є складання проекту організації та розвитку мисливського господарства. Цей проект є базовим при другому і наступних упорядкуваннях. Під час упорядкування мисливських угідь здійснюють:

- аналіз ведення мисливського господарства за попередній відтинок часу, а при первинному упорядкуванні вивчають природно-економічні умови території;
- визначення науково-обґрунтованих напрямів ведення мисливського господарства на майбутнє (ревізійний період);
- визначення шляхів і засобів, що забезпечують вирішення поставлених перед господарством завдань із раціонального використання та підвищення продуктивності мисливських угідь, охорони, використання та відтворення мисливського фонду.

При упорядкуванні мисливських угідь вирішують такі завдання:

- з'ясовують правові аспекти надання мисливських угідь у користування (перевіряють наявність рішення відповідної ради про надання мисливських угідь у користування, строки та межі згідно з актом передачі, відповідність картографічних матеріалів, виконання умов користування мисливськими угіддями тощо);
- вивчають природні та економічні умови території;
- проводять мисливсько-економічне обстеження території;
- здійснюють оцінку видового, кількісного та якісного складу мисливської фауни;
- проводять інвентаризацію мисливських угідь;
- проводять типологію й бонітування мисливських угідь;
- визначають основні чинники, що зумовлюють чисельність мисливської фауни, та ступінь їх впливу;

- здійснюють організацію території господарства;
- здійснюють проектування біотехнічних та експлуатаційних заходів;
- розраховують обсяги використання мисливських ресурсів та пропускну спроможність господарства;
- складають перспективний план ведення мисливського господарства, у якому відображують основні шляхи та заходи, які ведуть до виконання поставлених перед господарством завдань.

Визначення під час упорядкування угідь природних і економічних чинників є підґрунтям для вирішення багатьох організаційно-технічних питань ведення мисливського господарства. Кращий матеріал для обґрунтування мисливсько-господарських заходів надає аналіз попереднього господарства. При цьому враховують усі фактори, які прямо чи опосередковано впливають на стан угідь та чисельність тварин, а також результати відтворювальних заходів, які вже проводилися.

Під час упорядкування угідь визначається співвідношення між запасом тварин та якістю угідь. Критерієм якості (бонітету) угідь є їх продуктивність. Якщо фактична щільність головних видів у господарстві нижча за оптимальну ємність, то під час упорядкування визначаються та висвітлюються причини, які знижують продуктивність угідь, а також розробляються шляхи їх усунення. Продуктивність мисливських угідь може бути підвищена відтворювальними заходами. Відтворювальні заходи доцільно поділяти на три групи: *невідкладні (першочергові), необхідні, бажані*.

Основними методами упорядкування мисливських угідь є методи типології та бонітування.

Для сталого використання мисливських ресурсів доцільно проводити упорядкування мисливських угідь для адміністративних районів, а інколи й для регіону загалом. Таке міжгосподарське упорядкування угідь надає можливість узгодити роботу й окремих користувачів, і дії мисливського з іншими галузями народного господарства.

Результатом впорядкувальних робіт є складання Проекту організації та розвитку мисливського господарства, який має включати інформацію та рекомендації про таке:

- загальна придатність території для ведення мисливського господарства з урахуванням наявних природно-кліматичних умов, складу земель, їх використання в процесі господарської діяльності людини, видового складу мисливських тварин;
- найбільш перспективний вид напряму ведення мисливського господарства залежно від характеру угідь та чисельності тварин;
- оптимальна чисельність тварин, яка відповідає складу та якості угідь;
- обґрунтовані норми та способи використання поголів'я мисливських тварин;

– заходи, спрямовані на досягнення та збереження оптимальної чисельності мисливських тварин за рахунок поліпшення умов їх існування та усунення суперечностей між мисливським господарством та суміжними галузями (лісовим, сільським господарствами).

Режим проведення упорядкування мисливських угідь, особливості та порядок складання Проектів організації та розвитку мисливських господарств визначаються «Порядком проведення упорядкування мисливських угідь», затвердженим наказом Держкомлісгоспу України № 56 від 21.06.2001 р. зі змінами та доповненнями відповідно до наказу Держкомлісгоспу України № 152 від 26.06.2006 р.

Порядок проведення упорядкування мисливських угідь установлює основні нормативи, які необхідні для науково обґрунтованої оцінки та інвентаризації мисливських угідь, видового, кількісного та якісного складу мисливських тварин, розроблення режиму ведення мисливського господарства з визначенням заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану біоценозів.

Упорядкування мисливських угідь здійснюють Українське державне лісовпорядне виробниче об'єднання ВО «Укрдержліспроект»; науково-дослідні організації, що проводять дослідно-виробничу перевірку рекомендацій власних мисливсько-господарських досліджень; інші організації, забезпечені висококваліфікованими кадрами або спеціалістами-мисливствознавцями та науково-дослідними організаціями.

Категорії складності робіт з упорядкування встановлюються залежно від категорії та інтенсивності ведення мисливського господарства, його площі, а також наявності на загальній площі господарства відкритих ландшафтів. Категорія складності робіт підвищується за наявності одного з показників відповідної вищої категорії. Установлено чотири категорії складності (розряди) проведенням робіт з упорядкування мисливських угідь.

За *першим розрядом* упорядковуються спеціалізовані мисливські господарства, які мають у своєму складі весь комплекс типів мисливських угідь, закриті й напівзакриті ландшафти яких займають понад 70 % площі. Це навчально-дослідні, науково-дослідні, виробничо-дослідні мисливські господарства, об'єкти природно-заповідного фонду та господарства, що потребують поглибленого систематичного проведення робіт, інші підприємства, яким визначені певні завдання з ведення мисливського господарства.

За *другим розрядом* упорядковуються державні мисливські й лісомисливські господарства з високим рівнем ведення біотехнічних і мисливсько-господарських заходів. У складі господарства налічується 51-70 % ландшафтів закритого і напівзакритого типу. Згідно з цим розрядом упорядковуються також господарства площею до 5 000, але не менше ніж 3 000 га.

За *третьім розрядом* упорядковуються мисливські господарства переважно в межах лісогосподарських підприємств. Закриті, напівзакриті ландшафти займають 31-50 % загальної площі. Рівень інтенсивності проведення біотехнічних і мисливсько-господарських заходів – середній. За цим розрядом упорядковуються також господарства площею 5 000-10 000 га.

За *четвертим розрядом* упорядковуються переважно мисливські господарства підпорядковані громадським та іншим організаціям, які здебільшого розташовані на території з переважанням польових і болотних угідь з площею закритих і напіввідкритих ландшафтів до 30 % та невисокою інтенсивністю проведення біотехнічних та мисливсько-господарських заходів.

Авторський нагляд проводиться через 5 років після упорядкування мисливських угідь, але не менше двох разів за ревізійний період.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає мета та завдання упорядкування мисливських угідь?
2. Які нормативно-правові акти забезпечують правове регулювання відносин щодо ведення мисливського господарства та полювання?
3. Які види упорядкування мисливських угідь виділяють?
4. Які основні роботи здійснюються під час упорядкування мисливських угідь?
5. Від чого залежить встановлення певної категорії складності (розряду) робіт із упорядкування мисливських угідь?
6. Які організації здійснюють упорядкування мисливських угідь?

ОРГАНІЗАЦІЯ ВПОРЯДКУВАЛЬНИХ РОБІТ ТА ТЕРИТОРІЇ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета: засвоїти основні поняття щодо організації впорядкувальних робіт та господарсько-технічного поділу території мисливського господарства.

- Умови проведення упорядкування мисливських угідь.
- Загальні засади поділу господарства на функціональні частини.
- Господарсько-технічний поділ території мисливських угідь України.
- Складання та погодження схематичного плану території.
- Колективне тренування.
- Авторський нагляд.

Основні поняття: мисливський виділ, договір про умови ведення мисливського господарства, цикл робіт з мисливського упорядкування, Проект організації та розвитку мисливського господарства.

На користувачів мисливських угідь покладено відповідальність за проведення упорядкування мисливських угідь, правильне використання державного мисливського фонду, реєстрацію мисливців, що беруть участь у полюванні, обліків дичини та здобичі мисливців, комплексу біотехнічних заходів.

Безпосередніми підставами для проведення мисливського упорядкування є:

- рішення відповідної обласної ради про надання в користування мисливських угідь (додаток А);
- договір про умови ведення мисливського господарства, який укладений між користувачем мисливських угідь та місцевим органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства (додаток Б).

Улаштування території як одне з головних завдань мисливсько-впорядкувальних робіт включає: визначення меж господарства, розподіл його на егерські обходи, відокремлення відтворювальних та експлуатаційних ділянок, закладення постійних мисливсько-таксаційних майданчиків та маршрутів, розміщення мисливських баз, біотехнічних споруд і господарських будов, проектування дорожньої мережі. Основою для цього є типологія та бонітування мисливських угідь. Завдання цього розділу робіт полягає у створенні організаційно-територіальних передумов для реалізації перспективного розвитку господарства.

Відповідно до вимог статті 29 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» з метою охорони мисливських угідь створюється єгерська служба. Поділ території мисливського господарства на єгерські обходи здійснюється з розрахунку не менше одного єгеря на п'ять тисяч гектарів лісових угідь або десять тисяч гектарів польових чи водно-болотних. Межі єгерських обходів повинні бути чітко визначеними в натурі (на місцевості).

Для охорони, відтворення тварин, збереження та поліпшення середовища їх перебування на території мисливського господарства виділяють відтворювальні ділянки. Для цього відводиться не менше 20 % площі найкращих угідь, на яких полювання забороняється. Порядок їх визначення встановлюється Держлісагентством України. Виділення відтворювальних ділянок повинно затверджуватися наказом користувача мисливських угідь. На їх межах встановлюються попереджувальні аншлаги про заборону будь-яких полювань.

Технічним документом, який має велике господарське значення та визначає перспективи розвитку господарства на найближчі роки, є Пояснювальна записка до Проекту організації та розвитку мисливського господарства та планово-картографічні матеріали (табл. 1).

Зміст Пояснювальної записки до Проекту організації та розвитку мисливського господарства може дещо змінюватися, але в ній повинні бути висвітлені:

- характеристика території та природних умов господарства (місцезнаходження і площа; відомості про створення організації господарства; лісорослинні умови та клімат, рельєф та ґрунти; гідрологічні умови; шляхи під'їзду та транспортне сполучення);
- попередній стан мисливського господарства (мисливська фауна та її охорона; біотехнічні, мисливсько-господарські та експлуатаційні заходи; ветеринарно-санітарна оцінка угідь господарства; загальний аналіз стану мисливського господарства);
- економічні умови району та характеристика лісового фонду;
- організація території господарства (поділ території на експлуатаційні та відновлювальні ділянки; будівництво та лісовідновлювальні роботи);
- характеристика мисливських угідь (типологія мисливських угідь; бонітування виділів, типів мисливських угідь; облік чисельності мисливських тварин та особливості його проведення у степових районах);

експлуатаційні заходи (сучасні підходи до організації полювання; особливості експлуатації основних видів мисливської фауни; біотехнічні заходи, спрямовані на покращання умов існування основних видів мисливської фауни; охорона мисливських тварин; виробничі кадри та система управління; ветеринарно-санітарні профілактичні заходи в господарстві тощо).

Таблиця 1 – Перелік документів та планово-картографічних матеріалів, які виготовляються під час проведення упорядкування мисливських угідь

№ з/п	Назва документів та планово-картографічних матеріалів	I і II розряди робіт					III і IV розряди робіт				
		Загальна кількість примірників	Господарство, що упорядковується	Єгерський обхід	Територіальний орган Держкомлісгоспу	Організація, що проводила упорядкування	Загальна кількість примірників	Господарство, що упорядковується	Єгерський обхід	Територіальний орган Держкомлісгоспу	Організація, що проводила упорядкування
1.	Пояснювальна записка	3	1		1	1	3	1		1	1
2.	Проектні відомості як додатки до пояснювальної записки										
2.1.	Типологія та бонітування мисливських угідь	3	1		1	1	3	1*		1	1
2.2.	біотехнічні заходи	2	1			1	2	1			1
2.3.	поділу території за єгерськими обходами	2	1			1	2	1			1
3.	Таксаційний опис	1	1				1	1			
4.	Плани:										
4.1.	типів мисливських угідь та біотехнічних заходів	2	1	1							
4.2.	лісонасаджень лісництв	2	1	1							
5.	Карта-схема організації території	М 1 : 50 000					М 1 : 50 000; М 1 : 100 000				
5.1.	зафарбована за типами мисливських угідь	1	1				1	1			
5.2.	не зафарбована	10	10				10	10			

*Узагальнююча карта, складається за типами, підтипами, видами мисливських угідь.

Під час упорядкування виготовляють картографічні матеріали, кількість і розмаїтість яких повинні відповідати потребам господарства. Основними картографічними матеріалами є плани типології, бонітування мисливських угідь та біотехнічних заходів; схема організації території господарства.

Плани типології, бонітування мисливських угідь і біотехнічних заходів виготовляються в масштабі 1 : 25 000, а в деяких випадках – у масштабі 1 : 50 000. Матеріалом для складання плану служать польові матеріали інвентаризації мисливських угідь.

Спеціальне навантаження карт містить: квартальну мережу, номери кварталів, межі мисливських виділів та їхню нумерацію, межі лісництв, межі відтворювальних ділянок, типологію і бонітування угідь (показується в кольорах), місця зимової концентрації тварин (показуються силуетами), місця токування борової дичини, нори, поселення й інші сховища тварин. Умовними знаками наносяться існуючі (чорним) і які проектуються (червоним кольором) біотехнічні заходи, спорудження по організації території господарства й охорони фауни.

У мисливському виділі умовними позначками вказується наявність підліска, підросту, що мають кормове і захисне значення, а також наявність «фактора занепокоєння», що впливає на ємність ділянки.

Спеціальний зміст плану полягає у фарбуванні типів угідь. Для лісових типів кольором позначають типи мисливських угідь, а інтенсивністю – вікові групи насаджень (три групи). Відкриті й водно-болотні угіддя зафарблюють за прийнятими умовними позначками. У гірській зоні типи мисливських угідь додатково поділяють (за кольором) залежно від висоти над рівнем моря, штрихуванням позначається експозиція ділянки.

За межами території, яка картографується, на плані містяться таблиця експлікації картуш (назва плану), мисливських угідь, умовні позначки й інші необхідні пояснення.

Схематична карта мисливського господарства масштабу 1 : 100 000 (іноді 1 : 50 000) складається шляхом монтажу чи копіювання схеми, виготовленої при лісовпорядкуванні. Схема дозволяє наочно уявити площу господарства, його структуру, місця розташування баз, зупинних пунктів, кордонів, шляхів сполучення. На схему наносяться: межі господарства, межі лісництв, єгерських обходів, об'їздів, єгерських ділянок, аграрних підприємств, адміністративних районів і областей, квартальна мережа з нумерацією кварталів, бази, зупинні пункти, річки, струмки, дороги, стежки, шляхи сполучення загального користування (без класифікації доріг), найменування населених пунктів, рік, озер, адміністративних районів і областей, урочищ тощо. На вільній частині схеми поміщають картуш, умовні позначки й експлікацію. Схеми не зафарбовуються.

На картографічному матеріалі не показуються: географічні координати, кілометрові сітки, опорні пункти, підписи висот та урізів води, об'єкти військового і промислового значення, спорудження на шляхах повідомлення, рельєф у горизонталях.

Повний цикл робіт з мисливського упорядкування завершується за 2 роки та складається з трьох основних циклів: підготовчі, польові та камеральні роботи.

Фонд мисливських угідь із часом зазнає змін, а інколи навіть значних. Змінюються форуми та інтенсивність господарського освоєння території, що призводить до змін умов мешкання представників мисливської фауни, видового складу, чисельності та розміщення їх по території. У зв'язку з непостійністю ресурсів «Проект організації та розвитку мисливського господарства» розробляється на певний термін – ревізійний період – тривалістю 15 років, після якого він потребує перегляду. Залежно від інтенсивності ведення господарства ревізійний період може змінюватися (частіше зменшуватися). При проведенні міжгосподарського упорядкування угідь складається «Зведений проект організації та розвитку мисливського господарства».

Організації, які виконують упорядкування мисливських угідь, здійснюють проектні роботи за угодами, що укладаються з користувачами угідь. Користувач мисливських угідь у порядку підготовки до впорядкувальних робіт зобов'язаний:

- надати в тимчасове користування виконавцю робіт матеріали попереднього упорядкування, матеріали з мисливсько-господарської діяльності та обліків чисельності мисливських тварин;
- уточнити існуючий поділ на мисливські виділи та єгерські обходи та їх межі.

З метою належної організації робіт з упорядкування мисливських угідь, обґрунтування особливостей їх проведення на кожному конкретному об'єкті та прийняття виважених рішень щодо розробки проекту організації й розвитку мисливського господарства впродовж упорядкувальних робіт проводиться дві виробничі та одна технічна нарада.

Під час підготовчих робіт за відомчими матеріалами з'ясовують особливості території мисливського господарства: кліматичні умови; типи угідь; види мисливської фауни тощо. На підставі цих відомостей визначають трудомісткість та методи проведення робіт; характер господарської діяльності людини; умови, у яких має розвиватися мисливське господарство; намічають допустимі методи ведення господарства і визначають його профіль. Дані про природні умови та особливості господарського освоєння території, що впорядковується, використовуються далі при проведенні типології та бонітування. На початку робіт проводиться *перша виробнича нарада* за участі: користувача мисливських угідь, виконавця робіт та представників державного спеціально уповноваженого органу по веденню мисливського господарства, територіальних органів Мінприроди України, де з'ясовуються:

- обсяг та зміст робіт та терміни проведення різних циклів;
- межі господарства та його територіальних одиниць (єгерських обходів, відтворювальних ділянок);
- обсяги робіт з картографування території;
- наявність та стан матеріалів відомчих матеріалів, зокрема лісовпорядкування, землевпорядкування, попереднього упорядкування мисливських угідь;
- основні положення і напрями ведення мисливського господарства;
- методи типології та бонітування угідь;
- методи та терміни проведення обліків фауни;
- погодження обсягів біотехнічних заходів на одиниці площі залежно від лісорослинних умов, біотичних та абіотичних чинників;
- визначення основних біотичних, абіотичних та антропогенних чинників, розробка заходів щодо ліквідації чи зменшення їх негативного впливу на основні види мисливської фауни;
- визначення меж експлуатаційних та відтворювальних ділянок.

Протокол першої виробничої наради є основним документом, який регламентує проведення мисливського упорядкування.

Польовий період упорядкування – це збір відомостей та отримання даних в натурі, необхідних для складання схеми розміщення, використання та охорони мисливських угідь. Польові обстеження включають роботи по інвентаризації та оцінці мисливських угідь; обліку чисельності мисливських тварин. Відомчі дані необхідні насамперед для господарсько-економічної території обстежуваної території та визначення відношень мисливського господарства з іншими галузями економіки. Складання раціонального, життєвого плану організації мисливського господарства без цих відомостей неможливе. Наприклад, не можна орієнтувати мисливське господарство на підвищення чисельності водоплавної дичини на водоймах, які підлягають осушенню, або польової дичини в районах з інтенсивним сільським господарством. Інвентаризація та оцінка мисливських угідь здійснюються за рахунок аналізу матеріалів лісо- та землеустрою, підкріплених вибіркоvim обстеженням їх у натурі. У натурі зазвичай обстежується до 10 % площі усіх угідь.

Наприкінці польових робіт проводиться *технічна нарада*, на якій розглядаються й затверджуються:

- оптимальна щільність та фактична чисельність основних видів мисливських тварин;
- способи й норми експлуатації мисливських тварин;
- визначення режиму ведення мисливського господарства.

Камеральна обробка матеріалів включає: проведення бонітування; складання плану біотехнічних заходів та визначення обсягу й місця їх проведення; розрахунки показників оптимальної щільності різних видів тварин; визначення допустимих норм експлуатації запасів фауни; рекомендації щодо найбільш раціональних способів полювання; визначення пропускну здатності мисливського господарства.

Після визначення обсягів експлуатаційних, відтворювальних та біотехнічних заходів, проводиться друга *виробнича нарада*, на якій розглядаються і затверджуються основні запроектовані заходи на ревізійний період, включаючи експлуатаційні та відтворювальні ділянки.

Один з елементів польових робіт для усіх спеціалістів, що беруть участь у проведенні упорядкування мисливських угідь, – колективне тренування, завданнями якого є:

- відпрацювання уніфікованого підходу до основних прийомів польових робіт;
- вивчення місцевих особливостей умов перебування мисливських тварин;
- визначення основних факторів та ступеня їх впливу на мисливську фауну;
- визначення найбільш перспективних біотехнічних заходів;
- визначення в натурі деревних та чагарникових порід, які мають кормову цінність для диких тварин;
- вибір прийнятних методів обліку мисливських тварин;
- ознайомлення з типовими формами первинних облікових документів;
- визначення та видова ідентифікація слідів перебування тварин;
- ідентифікація типів, підтипів, видів угідь, мисливських виділів та визначення в натурі основних критеріїв їх розмежування.

При формуванні організаційної структури господарства (управління, штатний розклад, кадрове забезпечення) враховується можливість об'єднання функцій з фахівцями лісового та сільського господарств. Кількість штатних одиниць визначається прибутковістю господарства та базується на самоокупності, але не менш ніж визначено ст. 29 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання».

Авторський нагляд контролює відповідність ведення мисливського господарства Проекту організації та розвитку мисливського господарства, планово-картографічним матеріалам та робочій документації. Авторський нагляд включає:

- визначення повноти використання інструктивних матеріалів з упорядкування мисливських угідь;
- відповідність проведення користувачами угідь обсягів запланованих робіт;
- відповідність експлуатаційних заходів, правильність проведення полювань, винесення в натуру межі експлуатаційних та відтворювальних ділянок;
- контрольний облік чисельності та порівняння проектної і фактичної чисельності основних видів мисливських тварин;

- аналіз лімітуючих чинників і виконання робіт з ліквідації чи зменшення їх впливу на основні види мисливських тварин;
- аналіз обсягів щорічної підгодівлі та їх ефективність.

Авторський нагляд зазвичай здійснює проектна організація через 5 років після упорядкування мисливських угідь, та не менше 2-х разів за ревізійний період.

Питання для самоконтролю:

1. Що є підставами проведення мисливського упорядкування?
2. У чому полягає головне завдання упорядкування мисливських угідь?
3. Якими документами визначаються умови користування мисливськими угіддями?
4. На чому базується поділ території господарства на єгерські обходи?
5. Які функціональні частини виділяють на території мисливського господарства?
6. Які документи складаються під час упорядкування мисливських угідь?
7. Надайте характеристику розділів змісту Пояснювальної записки до Проекту організації та розвитку мисливського господарства.
8. Які планово-картографічні матеріали складаються під час упорядкування мисливських угідь?
9. Розкрийте мету та завдання нарад під час упорядкування мисливських угідь.
10. У чому полягають завдання колективного тренування?
11. Розкрийте мету та завдання авторського нагляду.

РОЗДІЛ 2. РОЗРОБКА ПОЯСНЮВАЛЬНОЇ ЗАПИСКИ ДО ПРОЕКТУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ХАРАКТЕРИСТИКА МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ УКРАЇНИ

Мета: засвоїти основні поняття щодо організаційно-методологічних засад інвентаризації, типології та бонітування мисливських угідь, а також визначити особливості мисливських угідь певних природних зон України.

- Лісомисливське районування України.
- Інвентаризація мисливських угідь.
- Типологія мисливських угідь.
- Бонітування мисливських угідь.
- Фактори, що впливають на якість мисливських угідь.

Основні поняття: інвентаризація мисливських угідь, типологія мисливських угідь, бонітування мисливських угідь, клас бонітету, тип угідь, категорія угідь, середній показник цінності, середній клас бонітету.

До ведення мисливського господарства необхідний регіональний підхід, пов'язаний із широким спектром природних та економічних умов різних зон України. Набір специфічних властивостей певної природної зони зумовлює напрям ведення господарства, який визначається:

- переліком видів мисливських тварин найбільш перспективних для ведення господарства;
- переліком біотехнічних заходів;
- методами управління регіональними популяціями хижаків;
- способами полювання;
- специфічними перспективами розвитку мисливського господарства тощо.

За сучасним лісомисливським районуванням угіддя України розташовані в межах 5 природних зон: Поліської, Правобережної та Лівобережної лісостепової, Північної та Південної степової, Карпатської, Кримської гірської.

Одним із основних завдань упорядкування мисливського господарства є інвентаризація угідь, і за відомчими матеріалами, і за даними польових обстежень. Мета інвентаризації полягає у визначенні складу земельного, лісового та водно-болотного фондів, складання розгорнутої характеристики мисливських угідь за всіма показниками, необхідним для розробки Проекту організації та розвитку мисливського господарства, яке впорядковується.

Інвентаризація мисливських угідь включає розробку типології угідь, опис типів, визначення площ, зайнятих кожним із них, та встановлення в натурі меж типів мисливських угідь. Дані інвентаризації угідь є основою для всіх мисливськогосподарських розрахунків та побудов.

В основу типології угідь покладено типи рослинних угруповань. За характером рослинності визначають умови мешкання тварин, можливість застосування певних способів полювання на території господарства.

Основною та найменшою типологічною категорією при інвентаризації мисливських угідь є тип. *Тип угідь* – це ділянки території з подібними умовами мешкання мисливських тварин, які за умови певного господарського використання мають однорідний склад та щільність тварин, а також вимагають однакових мисливсько-господарських заходів. Тип мисливських угідь має дві основні ознаки: кормову продуктивність і ступінь захищеності для певного виду тварин.

Другою типологічною категорією є *група* типів мисливських угідь. Групи типів об'єднуються в *класи* (листяні, хвойні ліси), а далі – у *категорії* угідь (лісові, польові, водно-болотні). Іноді вводяться проміжні таксони – підтипи, підкласи, підкатегорії.

Основні одиниці лісомисливського районування та класифікації мисливських угідь відбивають вплив найважливіших екологічних факторів на поширення рослин й тварин. Основними ознаками, за якими відрізняються типи мисливських угідь для певного виду, є їх місцезнаходження, склад рослинних угруповань, основне господарське призначення та використання території, вплив різноманітних чинників на біоценози тощо.

Залежно від розташування господарства в межах певної лісомисливської зони типи мисливських угідь можуть мати більш дрібні таксономічні одиниці, зокрема підтипи та види. Однак типологія повинна бути господарчовиправданою без зайвої деталізації. Кормові та захисні властивості угідь оцінюють у найбільш критичний для дичини період.

Для визначення площі типів, підтипів та видів мисливських угідь використовуються таксаційні матеріали лісовпорядкування та матеріали форми б-зем про розподіл земель за формою власності та користування.

Як основу для типологізації покритих лісом угідь доцільно використовувати поділ лісів на формації, групи типів лісу та вікові групи лісонасаджень. Опосередковано враховуються також умови та режим зволоження (гігротоп).

У мисливському господарстві під категорія *ліс* поєднує лісові ділянки, подібні за ґрунтово-гідрологічними, кліматичними умовами, породним складом корінних асоціацій та приблизно однаковою продуктивністю. Виділяють такі типи лісових мисливських угідь: хвойний, листяний, змішаний ліси та чагарники. Виділення та розмежування лісових типів, підтипів та видів

проводиться:

- за породним складом – чисті хвойні, чисті листяні та змішані ліси, за необхідності листяні насадження розподіляють на твердо- та м'яколистяні;
- за віком – молодняки 1-ї та 2-ї груп віку, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестійні насадження;
- за висотою над рівнем моря;
- за експозицією схилів – відповідно до конкретних умов виділяють схили північної та південної експозиції.

Для ділянок лісових насаджень, які мають особливо високі кормові та захисні властивості за умови збереження цих властивостей упродовж тривалого строку, встановлюється особливий режим лісгосподарських робіт, що сприяє їх збереженню. До таких ділянок належать: місця токування борової дичини; території отелення копитних; зимові стійбища лосів; боброві поселення; місця мешкання тварин, занесених до Червоної книги України; природоохоронні комплекси; території, які використовуються для розведення дичини (вольєри, вигули, ремізи) тощо.

До типу *орні землі* належить рілля, що використовується під сільськогосподарські культури та ділиться на такі підтипи:

- сільськогосподарські культури (поля) з густою мережею лісосмуг (не менше ніж 5 м завширшки) площею до 100 га;
- сільськогосподарські культури (поля) з рідкою мережею лісосмуг (не менше ніж 5 м завширшки) площею понад 100 га;
- рілля, сади, виноградники, садиби, городи тощо.

Полеві угіддя та полезахисні лісосмуги утворюють єдиний комплекс, який під час інвентаризації мисливських угідь розглядається як тип мисливських угідь «орні землі».

Для оцінки орних земель необхідно мати загальну інформацію про стан та розвиненість сільського господарства в районі, його направленість, інтенсивність ведення та перспективи розвитку.

Луки – тип зональної та інтразональної рослинності, що характеризується домінуванням багаторічних трав'янистих рослин, переважно злаків та осокових, в умовах достатнього або надмірного зволоження. Загальною властивістю для усіх луків є наявність трав'янистої та дерево-чагарникової рослинності.

Тип угідь луки, до яких відносяться, крім пасовиськ та сінокосів, біополяни, галявини та полонини, поділяють на два підтипи: суходільні та заболочені луки.

Болото – ділянка земної поверхні з надмірно застійним або проточним перезволоженням ґрунту, на якому зростає специфічна, переважно вологолюбна рослинність, розвивається болотяний тип ґрунтоутворення,

накопичується органічна речовина, яка розкладається та далі перетворюється в шар торфу. За типом живлення розрізняють верхові, низинні та перехідні болота, а за переважаючою рослинністю – лісові, чагарникові, трав'яні, мохові болота; за мікрорельєфом – бугристі, плоскі та випуклі болота. У практиці мисливського господарства тип болото поділяється на чисті (до 20 % чагарників) та зарослі (понад 20 % чагарників) трав'янистою та чагарниковою рослинністю.

Балки – це ділянки з пересіченим рельєфом, розміщені серед польових угідь, віддалених від лісових масивів. Балки як тип мисливських угідь виділяють тільки в лісостеповій і степовій зонах. Цей тип містить такі підтипи: чисті та зарослі деревною або чагарниковою рослинністю.

Піски – це ділянки не вкриті або подекуди вкриті трав'янистою та чагарниковою рослинністю. В Україні піски займають значні площі в районах Полісся, уздовж Дніпра, Десни, Донця й інших річок на узбережжі Чорного та Азовського морів.

Природоохоронні комплекси як тип мисливських угідь виділяють на півдні України в степовій лісомисливській зоні. Це штучно створені водойми (0,5-1,0 га), оточені ремізою з деревних та чагарникових порід шириною не менше ніж 50 м.

Водні об'єкти (водойми) – усяка западина, що сформована природою або створена штучно, об'єкт ландшафту чи геологічна структура, де накопичується вода (річка, озеро, море, водосховище, канал тощо). Тип водних об'єктів розподіляють на такі підтипи: чисті та зарослі багаторічною трав'янистою рослинністю. Під час інвентаризації угідь для водно-болотяної дичини виділяють інші підтипи та види, наприклад, плеса глибоководні з чагарниками і зарослі надводною рослинністю; зарості очерету; зарості рогози та ін.

Інші угіддя – це території, які входять до складу мисливського господарства, але не належать до типів мисливських угідь та не бонітуються (дороги, садиби, просіки, лінії електропередачі, газопроводи, площі кам'янистих розсіпів, крутих ярів, виходи гірських порід, а також інші непродуктивні землі).

Для планування ведення мисливського господарства проводиться оцінка якості (бонітування) мисливських угідь по відношенню до окремих видів мисливських тварин.

Бонітування – це узагальнена комплексна оцінка якості мисливських угідь господарства або певної його частини (дільниці, урочища тощо). Цінність угідь визначається кормовими, захисними, гніздопридатними властивостями території, які залежать насамперед від характеру рослинності, але й перебувають під впливом інших факторів: клімату, рельєфу, конкурентів, хижаків, епізоотій, діяльності людини.

Зараз застосовують подвійну оцінку мисливських угідь: типологічну й факторну. Типологічна, первинна оцінка – це виявлення в межах певної території придатних для певного виду тварин угідь, визначення їхньої площі, територіального розподілу та взаємного розташування (мозаїчності). Мисливські угіддя можна розподілити на властиві та не властиві виду, основні та другорядні. В основних угіддях є всі умови для мешкання популяції певного виду, і може бути досягнута її максимальна чисельність. У не властивих угіддях тварини певного виду бувають лише транзитом. Також для більшості видів доцільно виділяти сезонні стації. Бонітуються тільки угіддя, властиві даному виду. Лише так можна визначити якісні відмінності між окремими територіями та господарствами.

Факторна, вторинна оцінка – це визначення лімітуючих факторів середовища і ступеня їх впливу на популяції тварин. Факторна оцінка дозволяє встановити, чинники, які перешкоджають досягненню оптимальної чисельності тварин, та вжити заходів щодо усунення або зменшення їх впливу.

Оцінка класу бонітету надається в балах. Якщо поняття «тип угідь» відбиває екологічну рівноцінність місць мешкання тварин, то в бонітеті відображається ще й подібність або відмінність угідь у фауністично-господарському відношенні.

За п'ятибальною шкалою до I класу бонітету належать найкращі угіддя, які заселені певним видом тварин з найбільшою щільністю. До II класу – хороші угіддя, у яких оптимальна ємність може бути досягнута при проведенні незначних біотехнічних заходів. До III класу бонітету належать території з угіддями середньої якості, ємність яких послаблена нераціональним використанням, але може бути відновлена під дією посиленого біотехнічного впливу. Угіддя нижчої за середню якість, невисока ємність яких зумовлюється малою продуктивністю для перебування певного виду, характерна для IV класу бонітету. Від часу до часу експлуатація таких угідь можлива, проте вести в них ефективно мисливське господарство на даний вид неможливо. V клас бонітету становлять угіддя, не властиві для певного виду, у яких він зустрічається досить рідко і не може бути об'єктом господарювання.

Для визначення оптимальної щільності мисливських тварин та інших господарських розрахунків визначається середній показник цінності (середній клас бонітету) мисливського господарства, який дозволяє також визначати видове направлення ведення (спеціалізацію) господарства. Середній клас бонітету визначається для кожного виду мисливських тварин на площу, придатну для мешкання виду, за формулою:

$$\text{СПЦ} = \frac{\text{I} \times \text{S}_\text{I} + \text{II} \times \text{S}_\text{II} + \text{III} \times \text{S}_\text{III} + \text{IV} \times \text{S}_\text{IV} + \text{V}}{\text{S}_\text{I} + \text{S}_\text{II} + \text{S}_\text{III} + \text{S}_\text{IV} + \text{S}_\text{V}},$$

де СПЦ – середній показник цінності (середній клас бонітету);

I-V – класи бонітету;

S_I-S_V – площа угідь відповідного класу бонітету.

При такому підході середній клас бонітету відображає якість угідь властивих для мешкання виду. При використанні загальної площі для розрахунку СПЦ відображає представленість угідь, властивих для мешкання виду на території господарства.

Як відомо, на чисельність тварин впливають різні екологічні чинники. Ступінь їх дії встановлюють, аналізуючи відомчі матеріали та результати польових спостережень. У зв'язку з тим, що природні умови угідь, які визначають оптимальну чисельність дичини, змінюються впродовж року залежно від діяльності чинників впливу, виникає необхідність регулярно визначати клас бонітету угідь для корегування обсягів експлуатації дичини.

Для врахування впливу чинників введені коефіцієнти зменшення (збільшення) середнього бонітету для кожного виду диких мисливських тварин. Чинники можуть зменшувати середній клас бонітету (коефіцієнти зі знаком плюс), чи покращувати його (коефіцієнти зі знаком мінус).

Оптимізація чисельності диких тварин у різних природних екосистемах неможлива без оперативного визначення розміру їхніх ресурсів. Знання чисельності та структури популяції дозволяє обґрунтувати обсяги експлуатації мисливських ресурсів та оцінити ефективність біотехнії.

Питання для самоконтролю:

1. На яких принципах базується лісомисливське районування України?
2. Які лісомисливські зони виділяють на території України?
3. Які типи мисливських угідь виділяють?
4. У чому полягають особливості інвентаризації угідь різних категорій?
5. Як здійснюється комплексна оцінка мисливських угідь?
6. У чому полягають особливості типологічної оцінки мисливських угідь?
7. У чому полягають особливості факторної оцінки мисливських угідь?
8. Як розраховується середній клас бонітету?
9. Які чинники впливають на середній клас бонітету?
10. Як враховується вплив екологічних факторів на середній клас бонітету?

ПРОЕКТУВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС УПОРЯДКУВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

Мета: засвоїти основні поняття щодо організаційно-методологічних засад проектування експлуатаційних заходів під час упорядкувальних робіт.

- Оптимальна чисельність та щільність тварин.
- Ємність мисливських угідь.
- Річний приріст поголів'я мисливських тварин.
- Експлуатаційні заходи в мисливському господарстві.
- Пропускна спроможність мисливського господарства.

Основні поняття: чисельність тварин, оптимальна чисельність, щільність тварин, оптимальна щільність тварин, ємність мисливських угідь, річний приріст поголів'я, пропускна спроможність мисливського господарства.

Проведені роботи з інвентаризації та бонітування угідь, обліку чисельності мисливських тварин дозволяють розпочати проектування мисливсько-господарської діяльності господарства, під час якого визначаються обсяги експлуатаційних заходів та надаються рекомендації з видового напрямку господарства та особливостей ведення його в умовах угідь різних бонітетів.

Зараз однією з актуальних проблем мисливського господарства є визначення *оптимальної чисельності та щільності тварин*, які відображають продуктивність угідь. Розрізняють *фактичну та оптимальну (господарсько-доцільну) продуктивність*. Із поняттям продуктивності тісно пов'язана ємність угідь.

Ємність угідь біологічна – це потенційно можлива кількість особин певного виду, що дане середовище може забезпечити всім необхідним упродовж тривалого часу. Ємність середовища визначають кормові, гніздопридатні та захисні властивості угідь. Ємність угідь буває *фактичною та біологічною*. Фактична ємність середовища визначається чисельністю тварин в угіддях у певний час і завжди нижча за біологічну. Перевищення чисельності ємності угідь може призвести до виснаження запасів кормів, голоду, зниження плодючості тощо. *Оптимальна ємність* характеризується такою чисельністю тварин, за якої ресурси угідь використовуються найповніше, а чисельність виду є максимальною, але за умови, що кормові ресурси не виснажуються, і тварини не завдають істотної шкоди сільському й лісовому господарству, яке ведеться на території. Інакше кажучи, ємність угідь визначає припустиму межу, до якої щільність тварин може бути доведена без шкоди і для угідь, і для популяцій тварин та обумовлюється правилом мінімуму.

Використання показника оптимальної ємності дозволяє планувати

поголів'я тварин відповідно до потенційних можливостей угідь, визначати видову спрямованість господарства, обсяги використання мисливських ресурсів господарства. Доведення чисельності тварин до оптимуму є важливим завданням господарства. Перевищення оптимального рівня чисельності неприпустиме. Це може призвести до виснаження кормової бази, і як наслідок до міграції та загибелі тварин.

Оптимальна чисельність тварин розраховується через середній бонітет та оптимальну щільність певного виду в угіддях відповідної лісомисливської зони за формулою:

$$Q_z = D \cdot S ;$$

де Q_z – загальна оптимальна чисельність одного з визначених мисливських видів диких тварин на території господарства, голів;

D – оптимальна щільність виду відповідного класу бонітету, голів на 1000 га мисливських угідь;

S – площа, для якої визначається загальна оптимальна чисельність, тис. га.

Підтримка біологічної повноцінності, високої продуктивності та життєздатності може зберігатися тільки за умови науково-обґрунтованої експлуатації поголів'я певного виду. Стійке використання мисливських ресурсів базується на нормуванні їх вилучення. Строки полювання випереджають початок періоду розмноження, тому завжди необхідно враховувати розмір вилучення та можливий природний відхід поголів'я за названий період. Усяке планування можливе лише на основі найповнішого обліку, тому, *облікові роботи – це обов'язковий захід у всіх мисливських господарствах.*

Планування вилучення частини популяції ґрунтується на даних динаміки чисельності мисливських тварин, річного приросту, смертності, статевої та вікової структури популяцій.

Річний приріст як «перехідний» підсумок може визначатися на будь-який зручний у практиці термін. Найкраще визначати його до моменту відкриття полювання на даний вид. Приріст може обчислюватися і до початку сезону розмноження. Розмір річного приросту на момент початку використання називають *господарським приростом поголів'я.*

Щорічне планування річного приросту поголів'я мисливських тварин користувачі мисливських угідь проводять відповідно до Порядку проведення упорядкування мисливських угідь. Основними ознаками, які є підґрунтям для розрахунків річного приросту поголів'я та його чисельності на кінець року, є:

– лісомисливська зона, де розташоване господарство;

- вид тварини;
- середній бонітет мисливських угідь господарства для кожного виду тварин;
- загальна чисельність популяції на початок року;
- статевовікова структура популяції;
- дозволений відсоток вилучення;
- мінімальна щільність популяції (голів на 1000 га угідь), при якій можливе добування мисливських тварин (при щільності, нижчій за мінімальну, здійснюється лише селекційне вилучення).

Будь-який вид вилучення повинен проводитися за обґрунтованим планом, що зумовлює підтримку життєстійкості та продуктивності популяції на оптимальному рівні. При складанні плану вилучення по кожному виду, насамперед, необхідно визначити напрям подальшого ведення господарства (підтримка існуючої чисельності, її подальше збільшення чи скорочення). Це треба робити з урахуванням реальної ємності угідь та можливості збільшення кормності угідь за рахунок підгодівлі.

При складанні *плану вилучення* визначають, яку кількість особин варто зберегти для відтворення поголів'я на певному рівні. Одночасно враховують можливий розмір загибелі тварин до початку розмноження, і на основі цих даних обчислюють, яка кількість особин може бути вилучена.

У зв'язку з необхідністю суворого регулювання експлуатації поголів'я диких тварин при розрахунках вилучення введені поняття *оптимальної* та *мінімальної щільності* (у практиці мисливського господарства розрахунок щільності здійснюють на площу угідь, придатних для мешкання певного виду). Мінімальна щільність – це така щільність, що дозволяє почати експлуатацію поголів'я в мінімальних розмірах. *При щільності, нижчій за мінімальну проводиться тільки селекційний відстріл.*

Якщо фактична чисельність окремих видів мисливських тварин перевищує оптимальну, користувач мисливських угідь приймає рішення утримувати таку чисельність тварин за рахунок інтенсифікації біотехнічних заходів чи інтенсивно експлуатувати поголів'я та підтримувати чисельність на рівні оптимальної. У таких випадках відсоток вилучення визначається користувачами мисливських угідь і може перевищувати припустимі норми вилучення.

Методи експлуатаційних заходів мисливської фауни є регуляторами чисельності тварин. У зв'язку з цим особлива увага приділяється рекомендаціям щодо оптимальних термінів та способів полювання, порядку проведення селекційного вилучення, визначення пропускнуої здатності урочищ, обходів по сезонах та видів полювань на території господарства, реєстрації результатів полювання.

Мисливське господарство може бути комплексним (багатовидовим) або орієнтованим на ведення господарства за одним-двома видами дичини. Часто

видовий напрям господарства визначають після поверхневого ознайомлення з територією, на основі загальної характеристики угідь та визначеної чисельності мисливських тварин.

Спеціалізоване ведення господарства за певним видом тварин передбачає високу продуктивність угідь. Невелика природна продуктивність угідь та низька чисельність тварин навіть при значних зусиллях та економічних вкладеннях, спрямованих на збільшення поголів'я дичини, не можуть бути підґрунтям рентабельного мисливського господарства. Тільки ретельний аналіз усіх матеріалів дозволяє правильно проектувати мисливсько-господарську діяльність.

Підставою для визначення видового напрямку господарства є результати повидового бонітування угідь. Не менш важлива стабільність ємності угідь.

Якщо, наприклад, значна продуктивність угідь для лося визначається високим відсотком у складі насаджень молодняків, що через 5-10 років перейдуть до категорії малокормних середньовікових лісів, то угіддя неминуче втратять для лося основну цінність. Орієнтувати господарство на цей вид не доцільно. Експлуатація лося в ньому буде можлива в невеликому обсязі лише в комплексі з іншими видами.

Не менше значення у визначенні видового напрямку господарства має перспективність того чи іншого виду тварин, яка пов'язана з чисельністю виду та річним приростом його популяцій. Від розміру річного приросту залежить і розмір можливого використання. Саме визначені характеристики популяції надають можливість оцінити, чи буде цей вид забезпечувати потреби господарства, відповідати його територіальній пропускній здатності, виправдовувати розмір вкладення та витрати праці впродовж тривалого часу.

Не рідко жоден вид дичини окремо не може бути основним для ведення господарства. Водночас об'єкти полювання різноманітні (кабан, заєць, куріпка, вальдшнеп тощо), а їх сумарне поголів'я може забезпечити проведення полювання для достатньої кількості мисливців. Тоді можна говорити про багатовидовий, комплексний напрям господарства.

Орієнтування господарства на який-небудь один вид дичини небажане, тому що при цьому забезпечується проведення полювання лише в окремі (1-2) сезони. Доцільніше вести роботу мінімум із двома-трьома видами тварин, що дозволить проводити полювання впродовж усіх сезонів, що підвищить пропускну спроможність, а отже, і рентабельність господарства. Спрямувати діяльність господарства необхідно на ті види чи комплекс видів, чисельність яких може найбільш повно забезпечити територіальну пропускну спроможність господарства.

Під час інвентаризації, бонітування та облікових робіт отримують: фактичну чисельність виду на території господарства та оптимальну чисельність виду, обчислену відповідно до бонітування угідь. Найчастіше фактична чисельність нижча за оптимальну. Порівнюючи ці величини, з'ясовують причини низької чисельності та проєктують комплекс заходів щодо усунення чи компенсування дії екологічних факторів з метою доведення фактичної чисельності до оптимальної. У випадку, коли фактична чисельність дорівнює або перевищує оптимальну, рекомендують норми, способи та терміни зниження наявної кількості тварин до рівня оптимуму.

Ведення мисливського господарства в угіддях різних класів бонітету має свої особливості. У комплексах угідь першого класу бонітету господарство на даний вид може вестися без яких-небудь істотних витрат. Однак і тут бажано проводити мінімальний комплекс біотехнічних заходів, тому що при бонітуванні угідь враховуються тільки основні фактори середовища, що лімітують чисельність тварин. Біотехнічні заходи зводяться до охорони тварин, знищенню хижаків, скороченню кількості конкуруючих видів.

В угіддях другого класу бонітету набір біотехнічних заходів повинен бути трохи розширений. Треба проводити заходи щодо охорони, збереження та відтворення тварин, а також заходи спрямовані на підвищення кормності угідь.

В угіддях третього класу бонітету необхідне проведення інтенсивної біотехнії.

Угіддя четвертого і п'ятого класів бонітету не забезпечують ведення мисливського господарства. При цьому в четвертому бонітеті вилучення тварин у мінімальних розмірах ще може плануватися, а також можливе планове використання поголів'я. В угіддях п'ятого бонітету зустріч тварин, а тим більше вилучення, випадкові, тому планування на 5-й клас бонітету не робиться. Мисливсько-господарське використання цих територій може здійснюватися чи за рахунок підпуску дичини безпосередньо перед полюванням, чи за рахунок напіввільного утримання об'єктів полювання.

Проєктування мисливсько-господарської діяльності проводять за двома напрямками: для території господарства загалом; для окремих його частин (найчастіше єгерських обходів). Перше необхідно для визначення профілю господарства загалом – з'ясування його загального видового напрямку, сумарної пропускної здатності, обсягу необхідних витрат, можливої продуктивності. У другому випадку ці самі питання зважуються для окремих єгерських обходів, щоб вибрати для кожного з них оптимальний обсяг та склад біотехнічних заходів, технічного оснащення, можливу пропускну здатність. Якщо господарство загалом найчастіше ведеться на кілька видів тварин комплексно, то окремі єгерські обходи, як правило, вузько спеціалізовані. Пояснюється це тим, що на порівняно невеликій території склад і якість угідь не часто відповідають потребам декількох видів тварин. Зазвичай видовий напрям обходу обмежується одним-двома видами тварин.

Розрахунок чисельності тварин та експлуатаційних заходів проводиться на ревізійний період. Розрахунок чисельності може проводитися для мисливського господарства взагалі, а також для його окремих територіальних одиниць (лісництв, єгерських обходів, урочищ тощо).

Полювання на мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, регулюється нормами відстрілу (додаток В) та лімітами використання (додаток Г) на певний мисливський сезон, які затверджуються відповідними наказами Мінприроди та Мініагрополітики України.

Для забезпечення сталого використання мисливських ресурсів та техніки безпеки на полюванні визначають пропускну спроможність господарства. *Пропускна спроможність мисливських угідь* – це максимально можлива кількість мисливців, які можуть полювати в один день на певній площі мисливських угідь (з урахуванням чисельності мисливських тварин і необхідності дотриманням вимог техніки безпеки) Визначається для кожного мисливського виду, на який планується відкривати полювання. Пропускна спроможність, насамперед, залежить від ємності мисливських угідь господарства, і визначається загальною чисельністю дичини, величиною річного приросту популяцій мисливських тварин, а також законодавчо визначеними (при полюванні на деякі види хутрових звірів та птахів), або теоретично прийнятими (полювання на копитних та вовка) щоденними нормами відстрілу мисливських звірів та птахів. Виокремлюють:

- *денну пропускну спроможність* – це кількість мисливців, які можуть перебувати на полюванні на території господарства впродовж дня;
- *сезонну пропускну спроможність* – це кількість мисливців, які можуть перебувати на полюванні на території господарства в сезон полювання (визначається як добуток денної пропускнуї спроможності та кількості мисливських діб за сезон полювання);
- *річну пропускну спроможність* – це кількість мисливців, які можуть перебувати на полюванні на території господарства за рік (сума показників пропускнуї спроможності по сезонах).

Визначення пропускнуї спроможності ведеться, виходячи з норм індивідуального вилучення та загальних сезонних і річних норм відстрілу. Спочатку розраховується денна пропускна спроможність по різних способах полювання, далі сезонна по різних способах полювання, потім загальна сезонна, наприкінці річна пропускна спроможність господарства.

Під час упорядкування мисливських угідь розраховують планову сумарну пропускну спроможність. Першу розраховують за формулою:

$$P = \frac{C_n}{H_n}; \frac{C_n}{H_n} = \sum_{n=1}^x \frac{C_1}{H_1} + \frac{C_2}{H_2} + \frac{C_3}{H_3} + \dots + \frac{C_x}{H_x},$$

- де P – планова річна пропускна спроможність, мисливце-днів;
 C_n – сумарна кількість дичини, яку планується вилучити впродовж року;
 C_1-C_x – кількість дичини по видах мисливських тварин, яку планується вилучити впродовж року;
 H_n – сумарна індивідуальна щоденна норма відстрілу для кожного мисливця;
 H_1-H_x – індивідуальна щоденна норма відстрілу для кожного мисливця по кожному з дозволених до відстрілу видів тварин, враховуючи певні види полювань.

Також необхідно вирізняти територіальну пропускну спроможність. *Територіальна пропускна спроможність* – це кількість мисливців, що може полювати на території господарства, не тільки не порушуючи принципів стійкого використання угідь, а й правил безпеки на полюванні. Вона розраховується за формулою:

$$P_m = \frac{S_{уг}}{H_s},$$

- де P_m – територіальна пропускна спроможність, мисливце-днів,
 $S_{уг}$ – площа угідь, відкрита для полювання на певний вид мисливської фауни, га;
 H_s – норма площі угідь на одного мисливця, яка встановлюється користувачем мисливських угідь з урахуванням особливостей певної території, але не менше, ніж: польових угідь – 100 га; лісових угідь – 50 га; водно-болотних угідь – залежно від їх середнього бонітету для водоплавної дичини: угіддя I бонітету – 10га, II – 20 га, III – 100 га.

Територіальна пропускна спроможність залежить від загальної площі угідь, придатних для проведення полювання; від тривалості мисливського сезону та можливого навантаження мисливців на одиницю площі при різних способах полювання. Чисельність тварин на територіальну пропускну спроможність не впливає, тому що навіть при достатності дичини кількість мисливців лімітується можливостями правильної організації полювань і дотриманням правил безпеки. Тому територіальна пропускна спроможність визначається з урахуванням площі та якості угідь, тривалості сезону полювання, застосовуваних способах полювання та припустимих при них нормах навантаження мисливців на одиницю площі угідь. Два останні

показники при різних способах полювання й у різні сезони варіюють, у зв'язку з цим змінюється й денна пропускна спроможність. Територіальна пропускна спроможність господарства показує максимально припустиме число мисливців, яких може приймати господарство. Вона не залежить від чисельності дичини та не може бути збільшена за рахунок збільшення кількості дичини.

Розрахунок пропускної спроможності проводиться для кожної території (урочища, єгерського обходу і т.д.), на якій користувачем мисливських угідь планується проведення полювання. Але при плануванні необхідно враховувати, що одночасне проведення полювання на всій території придатних угідь негативно позначається на стані дичини, спричиняє перерозподіл тварин по території господарства та відкочування їх за його межі. Тому полювання повинне проводитися одночасно не більше ніж на 70 % території експлуатаційної ділянки.

Для мисливських господарств, розташованих на півдні України, виникає необхідність розрахунку додаткової пропускної спроможності угідь у зв'язку з періодичною появою немісцевих мігруючих видів мисливських тварин (гуси, качки, вальдшнеп, перепілка тощо), що збільшують загальну річну пропускну спроможність господарства.

Пропускна спроможність мисливських угідь за видами мисливських тварин, які добуваються за ліцензіями (наприклад, облавне полювання на копитних тварин), регулюється затвердженими у встановленому порядку лімітами та вимогами Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин, затверджене наказом Мінагрополітики України від 17.10.2011 р. № 549.

Показник пропускної спроможності певного мисливського господарства може бути змінений (знижений або збільшений) залежно від рівня його організації. Наприклад, розрахований показники пропускної спроможності зменшується на 20 % у зв'язку з недоступність значної частини угідь через низьку технічну оснащеність господарства, недостатнє обладнання пунктами зупинки тощо. Пропускна спроможності може бути збільшена в 2-3 рази у зв'язку з тим, що не кожне полювання є результативним та не кожний мисливець здобуває встановлену нормами відстрілу кількості дичини.

Окрім розрахунків чисельності тварин на ревізійний період та пропускної спроможності для кожного господарства, під час проведення робіт з упорядкування мисливських угідь надаються рекомендації зі способів полювання з урахуванням видового складу тварин, кваліфікації мисливців, їх оснащеності зброєю, знаряддями лову, наявністю мисливських собак, а також з урахуванням особливостей мисливських угідь. При проведенні усіх видів полювань необхідно строго дотримуватися правил добору диких тварин за статевовіковою структурою їхніх популяцій.

Питання для самоконтролю:

1. Надайте визначення понять «чисельність тварин», «оптимальна чисельність тварин», «щільність тварин», «оптимальна щільність тварин», «мінімальна щільність тварин», «ємність мисливських угідь».
2. У чому полягає відмінність між фактичною та оптимальною продуктивністю мисливських угідь?
3. Як розраховується оптимальна чисельність тварин на території певного господарства?
4. Що необхідно враховувати при розрахунку річного приросту поголів'я мисливських тварин та їх чисельності на кінець року?
5. Яка щільність дозволяє розпочати експлуатацію поголів'я певного виду мисливських тварин?
6. Що є підставою для визначення видового напрямку мисливського господарства?
7. У чому полягають особливості ведення мисливського господарства в угіддях різних класів бонітету?
8. Які нормативно-правові акти регламентують вилучення мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду?
9. Надайте характеристику різним формам пропускної спроможності мисливських угідь.
10. Як розраховуються різні форми пропускної спроможності мисливських угідь?

ПРОЕКТУВАННЯ БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС УПОРЯДКУВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

***Мета:** засвоїти основні поняття щодо організаційно-методологічних засад проектування біотехнічних заходів під час упорядкувальних робіт.*

- Біотехнічні заходи.
- Проектування обсягів біотехнічних заходів.
- Мисливсько-господарські заходи.
- Ветеринарно-санітарний контроль у мисливських господарствах.
- Охорона мисливських угідь.
- Оптимізація лісо- та сільськогосподарських робіт у мисливських угіддях.

***Основні поняття:** біотехнія, біотехнічні заходи, біотехнічні споруди, підгодівля, мисливсько-господарські заходи, ветеринарно-санітарний контроль, охорона мисливських угідь.*

Один із видатних теоретиків американського мисливствознавства Альдо Леопольдо ще в 1933 році визначав мисливське господарство як мистецтво підвищувати продуктивність мисливських угідь для забезпечення потреб полювання.

Жодна з популяцій диких тварин, яка експлуатується людиною не може впродовж тривалого часу збільшувати свою чисельність і навіть утримувати її на одному рівні через постійну зміну факторів середовища. Дія екологічних факторів у багатьох випадках може бути ослаблена за рахунок цілеспрямованих заходів.

Біотехнія – це активний, цілеспрямований вплив людини на дику природу з метою збільшення ємності угідь (переважно їхніх кормових і захисних властивостей) для мисливських звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі. Ці дії по поліпшенню умов існування диких тварин спрямовані на виконання головного завдання – підтримки і підвищення біологічної та господарської продуктивності угідь.

Біотехнічна діяльність впливає не тільки на окремі популяції, але й на біогеоценози загалом, тобто повинна передбачати збільшення щільності певних видів, а також збереження, поліпшення всього природного комплексу загалом.

Сучасна мисливська біотехнія, що є самостійним розділом мисливствознавства, має прикладний характер, передбачає обслуговування окремої господарської галузі – мисливської. Специфічним завданням цієї науки є збільшення ємності угідь для мисливських тварин з метою підвищення їх продуктивності, а також наукова розробка питань збереження, відновлення, стійкого використання мисливського фонду. У мисливському господарстві під

біотехнічними заходами розуміють різні господарські роботи, спрямовані на збільшення запасів тварин та поліпшення їхніх продуктивних властивостей шляхом створення сприятливих умов існування та племінної роботи в популяціях.

Згідно із сучасною класифікацією біотехнічні заходи поділені на дві основні групи:

- група А – заходи загальної конструктивної дії, що кардинально (реформуючи) перетворюють кормові та захисні властивості мисливських угідь на значний проміжок часу: біотехнічна реконструкція лісових насаджень; заходи по збільшенню ємності мисливських угідь при проведенні лісогосподарських, сільськогосподарських, гідромеліоративних та деяких інших робіт; кормові та захисні посіви та посадки багаторічних сільськогосподарських, деревних чи чагарникових порід; створення штучних водойм; створення штучних переходів по забезпеченню вільних міграційних переміщень мисливських тварин; будівництво штучних гніздівель; контроль над чисельністю хижаків, боротьба з незаконними полюваннями; ветеринарно-санітарні заходи тощо;
- група Б – заходи окремої (обмеженої) дії, що призводять до тимчасової (сезонної) зміни ємності угідь: штучна зимова підгодівля мисливських тварин; тимчасове збільшення кормових та захисних умов, зокрема використання залишків рубок на лісосіках, однорічний посів або посадка кормових полів; спорудження тимчасових водопоїв; покращення доступності кормів та водопоїв; скорочення негативної дії фактора турбування, зокрема регулювання випасу худоби, рекреаційного навантаження тощо; засоби охорони умов мешкання диких тварин; тимчасове покращення захищеності угідь шляхом заборони відвідувань місць виведення молодняка – створення «острівків спасіння» тощо.

Основою планування біотехнічних заходів є бонітування угідь, співвідношення оптимальної ємності й фактичної чисельності тварин залежно від основних напрямів ведення мисливського господарства. Ці заходи дозволяють визначити, які види перспективні на території, що впорядковується, і які фактори стримують ріст поголів'я тварин, дозволяють обґрунтовано планувати перелік та обсяг біотехнічних заходів.

Процес упорядкування мисливських угідь передбачає виробниче узгодження лісо- та сільськогосподарських заходів для покращення умов мешкання диких мисливських тварин.

Під час упорядкувальних робіт необхідно чітко розмежовувати види мисливського впливу на основні виробничі процеси, що здійснюються землекористувачами:

- заходи запобігання шкоді тваринам та умовам їх мешкання при проведенні сільсько- та лісогосподарських робіт (рубок головного користування чи догляду, меліорацій, посівних робіт, збирання врожаю тощо);
- додаткові лісо- та сільськогосподарські роботи, які покращують захисні та кормові властивості угідь (створення кормових полів та захисних ремізів, покращення водопостачання угідь, збереження кормових залишків на лісосіках тощо).

До основних лісогосподарських заходів, які доцільно проводити на території мисливського господарства, належать:

- оптимізація проведення рубок головного користування та суцільних санітарних рубок: заборона проведення рубок на територіях пташиних токів; упродовження поступових рубок в умовах високої чисельності диких копитних тварин-дендрофагів; збереження мозаїчності угідь; обмеження обсягів суцільних рубок насаджень у заплавах рік тощо;
- узгодження строків, а також інтенсивності проведення рубок догляду та вибіркового санітарного рубок з метою створення сприятливих умов мешкання тварин (наприклад, заборона проведення рубок догляду в місцях та період току тетерукових птахів, окоту та виведення потомства оленями; заборона рубок на зовнішніх та внутрішніх узліссях у смузі завширшки 20 м; заборона вирубування підліску; недопущення вирубки дуплистих дерев; підрубка та залишення в разі необхідності на лісосіках верби, осики та інших кормових деревних порід тощо);
- під час санітарних рубок чи рубок догляду залишати окремі дерева, неушкоджені комахами, у середньому 6 дерев на 10 га ліси (зокрема горобину, по узліссях осику, ліщину, вербу, жостір, яловець, жимолость тощо);
- при суцільних рубках рекомендується зберігати окремі куртини дерев і кущів, і навіть невеликі ділянки лісу для укриття тварин. При санітарних рубках і рубках догляду необхідно залишати
- при проектуванні лісових культур необхідно передбачати уведення до їх складу, крім основних лісоутворювальних, кормових деревинно-чагарникових порід;
- обмеження побічних користувань (сінокосіння тощо) у місцях та терміни виведення молодняка птахами та тваринами;
- створення штучних водойм;
- при проведенні лісових меліоративних робіт запобігати порушенню умов мешкання диких тварин, особливо навколоводних видів тощо.

З метою оптимізації ведення мисливського господарства вживають таких сільськогосподарських заходів:

- роботи по створенню штучних кормових полів виконуються згідно із загальноприйнятими у сільському господарстві технологіями;

– одним із найважливіших заходів контролю на орних землях є дотримання землекористувачами встановлених правил та норм користування хімікатами та мінеральними добривами, а також дотримання спеціальних технологічних прийомів при збиранні врожаю (обладнання машин та агрегатів, які використовуються для польових робіт, приладами, що запобігають загибелі дичини, а також використання безпечних методів збирання сільськогосподарських культур).

Ремізи необхідно створювати постійні, котрі забезпечують необхідні кормові й захисні умови впродовж багатьох років. При закладці полів враховується розподіл по території тварин, можливість охорони. Поля повинні розташовуватися в угіддях, яким тварини надають перевагу, на місцях їх живлення, а їх площа не повинна перевищувати 1 га.

Однією з найважливіших умов вибору місця під кормовий реміз є наявність закритих (для полювання) ділянок, що прилягають до кормового поля. Для збільшення тривалості кормового періоду реміз смугами засівають декількома культурами, а кожен культуру висівають у 2-3 строки. Зазвичай вирощують багаторічні види рослин, що не вимагають щорічних трудомістких агротехнічних робіт.

Захисні ремізи, які є укриттям для диких тварин, створюються залежно від наявності захисних властивостей місцевих насаджень, складу і чисельності мисливської фауни й ряду інших факторів. Площа таких реміз складає від 0,5 га до кількох гектарів. Ділянки реміз мають вигляд квадрата чи прямокутника, а по їх межі висаджують захисну смугу завширшки 1-5 м з ялини та листяних порід, 2-4 ряди чагарників (наприклад, терну, глоду, шипшини, малини, ожини та ін.).

Підгодівлю мисливських тварин прийнято називати викладення різних кормів у мисливських угіддях для компенсації недоліку природних. Розрахунок підгодівлі проводиться залежно від ландшафтно-географічної зони, тривалості кормового періоду, кількості тварин, можливості заготівлі кормів, наявності кормових реміз тощо.

Тривалість сезону підгодівлі залежить від терміну замерзання верхнього шару ґрунту, установа стійкого снігового покриву, тривалості зими тощо. Для розрахунку прийнята загальна тривалість сезону підгодівлі – 100 днів (з 01 листопада по 15 лютого). Тривалість сезону підгодівлі, а також початок і закінчення його можуть змінюватися. Сезон підгодівлі поділяється на три періоди – увідний (30 днів, з 01 листопада по 30 листопада), коли викладається 25 % добової норми кормів; другий період – перехідний (30 днів, з 01 по 30 грудня), коли викладається 50 % добової норми; третій період – основний (40 днів, з 01 січня по 10 лютого), викладається повна добова норма.

Потреба кормів розраховується по роках на весь ревізійний період на основі планового приросту та потреби в кормах основних видів мисливських тварин.

У лісомисливській практиці відстріл диких тварин є підсумком усієї господарської діяльності по охороні і відтворенню мисливських тварин. *Відстріл* тварин повинен розглядатися насамперед як важливий захід, спрямований на вилучення з угідь небажаних ослаблених особин. *Селекційний відстріл* спрямовано на вибракування зі складу популяції особин, що не становлять цінності ні як плідники, ні як об'єкти полювання. Селекційний відстріл повинні здійснювати тільки висококваліфіковані єгері та фахівці мисливського господарства. Попереднє нормування селекційного відстрілу неможливе, тому що не можна встановити заздалегідь кількість особин з вадами, яка буде виявлена впродовж року, але його обсяги враховують у норми вилучення тварин. Також помітно оздоровити популяцію мисливських тварин можуть полювання визначеними способами у відповідні строки.

Селекційний відстріл може бути спрямований не тільки на вилучення хворих, виродливих чи старих особин. За його допомогою можна досягти найбільш вигідної для мисливського господарства статевої, вікової та морфологічної структури, яка впливає на інтенсивність відтворення популяції.

Порядок проведення селекційного відстрілу мисливських тварин, єдиний для усіх користувачів мисливських угідь, встановлений «Інструкцією про селекційний відстріл мисливських тварин», яка затверджена наказом Мінагрополітики України 07.02.2014 р. № 57.

Для полегшення процесу визначення в природних умовах віку, статі та ознак захворювання (на основі літературних даних та огляду особин мисливських тварин у натурі) розроблені критерії, що дозволяють встановити тварин, які підлягають селекційному вилученню. Наприклад, при веденні господарства на кабана, бажано вибраковувати дорослих самців – сікачів, що мають велику вагу. Більшість із них під час гону не запліднюють самиць середнього та дрібного розміру, які не витримують їхньої ваги під час спарювання. Водночас ці сікачі не підпускають до самиць більш дрібних самців, що веде до виключення їх з розмноження.

Не менше значення для мисливського господарства мають морфологічні особливості тварин. При полюванні на копитних (лось, олень, козуля, лань та ін.) для мисливця особливий інтерес становлять роги самців. Водночас серед цих звірів часто трапляються особини з рогами низької якості: погано розвиненими, скривленими, нетиповими для даного виду. Наприклад, серед європейських оленів нерідко зустрічаються самці з рогами типу ізюбра чи марала, з одним лише надоким відростком, без корони тощо. Ці особини повинні вилучатися в першу чергу, тому що вони і для мисливця, і як плідники, мають небажані ознаки та є малоцінними.

З метою розселення в угіддях інших господарств чи для перетримування в найбільш важкий період року з подальшим випуском в угіддя практикується відлов мисливських тварин. У проєкті організації та розвитку мисливського господарства, де передбачаються відлови тварин, повинні плануватися й заходи, що забезпечують їх нормальне утримання, годівлю та транспортування.

У мисливських господарствах *скорочення шкідливої дії хижаків* – один із найважливіших біотехнічних заходів. Необхідність його проведення зумовлена кількома причинами. По-перше, знищуючи певну кількість мисливські тварин, хижаки (вовк, лисиця, єнотоподібний собака тощо) знижують чисельність дичини та виступають конкурентами мисливців. По-друге, при веденні господарства по нових, невластивих йому видах тварин, діяльність хижаків вважається однією з основних причин, що значно погіршують результати їх випуску. По-третє, хижаки нерідко заважають проведенню окремих видів полювання чи роблять їх зовсім неможливими (наприклад, вовки перешкоджають нормальному полюванню із собаками). По-четверте, хижаки є переносниками та розповсюджувачами різних інфекційних та інвазійних хвороб мисливських тварин та людини. У зв'язку з цим у мисливських господарствах чисельність хижаків необхідно регулювати. Це можна робити, вилучаючи їх впродовж усього року з території господарства чи пристосовуючи їх відстріл до моменту формування найбільш якісного хутра.

Зооветеринарні профілактичні та контрольні заходи відносяться до робіт спеціального призначення, і їх планування може бути спрямоване лише на деякі роботи профілактичного характеру. Попередження захворювань серед диких мисливських тварин проводяться спільно з державними службами санітарного контролю та ветеринарної медицини. Без спеціальних зооветеринарних досліджень та професійних висновків неприпустиме активне втручання в стан популяцій диких тварин шляхом вживання сильних медикаментозних заходів.

Водночас, співробітники мисливських господарств повинні постійно контролювати санітарний стан місцевих популяцій дичини і при перших ознаках захворювань повідомляти місцеву санітарну службу. Профілактика захворювань диких мисливських тварин (у першу чергу – хижаків та копитних) полягає:

- у проведенні постійних санітарних спостережень за наявністю хворих тварин у мисливських угіддях;
- у цілорічному селекційному відстрілі хворих особин з обов'язковою санітарною експертизою відстріляних туш незалежно від щільності популяцій та наявності лімітів відстрілу;
- у проведенні щосезонних санітарних обробок місць скупчення тварин (підгодівельних майданчиків, водойм, вольєрів для перетримки тощо);
- у впровадженні профілактичної антиінвазійної підгодівлі диких тварин;
- у регулярній експертизі відстріляних хижаків на наявність сказу.

Основне завдання впорядкувальних робіт полягає у визначенні санітарного стану угідь і у вирішенні питання про можливість спалахів на цій території тих чи інших захворювань. У проекті мисливського упорядкування вносяться пропозиції щодо поліпшення епізоотологічної обстановки і профілактики основних захворювань.

Охорона мисливських угідь – це комплекс заходів, спрямованих на збереження біологічного різноманіття та умов мешкання тварин, підтримання оптимальної кількості тварин, забезпечення максимально можливого стабільного використання тваринних ресурсів при одночасному збереженні їхнього репродуктивного потенціалу. Охорона мисливських угідь включає в себе також правове регулювання користування тваринним світом, збір інформації про фауну, пряму охорону, збереження й відтворення місць мешкання тварин, шляхів їх міграцій, рекультивацію порушених екосистем, попередження забруднення середовища. До поняття охорона тварин включають і їх раціональне використання, бо воно пов'язане з відтворенням поголів'я для подальшої експлуатації. З цією метою охорона тварин передбачає:

- встановлення правил і норм використання й відтворення тваринного світу;
- встановлення заборон і обмежень у користуванні мисливськими ресурсами;
- охорону від самовільного користування та інших порушень встановленого порядку користування тваринним світом;
- попередження загибелі тварин при здійсненні виробничих процесів;
- обмеження вилучення тварин для зоологічних колекцій і зоопарків;
- надання допомоги тваринам у випадку захворювань, небезпеки їх загибелі при стихійних лихах;
- організацію наукових досліджень для обґрунтування заходів щодо охорони тваринного світу, підвищення екологічної обізнаності широких верств населення тощо.

Загалом заходи з охорони тварин мають два напрями:

- *прямий*: контроль чисельності хижаків і конкуруючих видів; рятування тварин в екстремальних ситуаціях; контроль за застосуванням пестицидів; охорона при сільськогосподарських і лісогосподарських роботах; боротьба з браконьєрством;
- *опосередкований*: збереження стацій мешкання тварин; забезпечення недоторканості особливо цінних ділянок угідь (особливо під час розміщення, проектування й будівництва населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів); удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів господарської діяльності; меліорація земель; здійснення лісокористування; визначення місць випасу й прогону сільськогосподарських тварин; розробка туристичних маршрутів; організація місць масового відпочинку населення тощо.

Агітаційно-масова робота проводиться засобами наочної агітації, а також шляхом виступів у ЗМІ. До населення обов'язково доводиться інформація про межі господарства і відтворювальних ділянок, норми відстрілу, режим полювання, час збору ягід і грибів, час спокою. У господарстві також проводиться боротьба з вільним (без прив'язі) утриманням собак і відстріл здичавілих собак і котів.

Усі заходи, спрямовані на збільшення чисельності мисливських тварин, поліпшення якості їхніх популяцій шляхом біотехнії, селекції, нормування відстрілу тощо, створюють умови для максимального використання території господарства. Мисливські господарства є резерватами, де за рахунок комплексу біотехнічних заходів та раціонального використання поголів'я тварин зберігається їх висока чисельність. При цьому прилеглі до господарства території збагачуються мисливськими тваринами в результаті їх природного розселення.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають мета та завдання біотехнії?
2. За якими ознаками класифікують біотехнічні заходи?
3. Доведіть свою думку про необхідність регіонального підходу при проектуванні біотехнічних заходів в мисливському господарстві.
4. Доведіть свою думку про доцільність застосування певних сільсько- та лісгосподарських заходів на території мисливського господарства з метою оптимізації його ведення.
5. Які вимоги висуваються до реміз у мисливському господарстві?
6. У чому полягають особливості підгодівлі мисливських тварин?
7. Доведіть свою думку про доцільність селекційного відстрілу в мисливському господарстві.
8. У чому полягають завдання ветеринарно-санітарного контролю в мисливських господарствах?

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета: засвоїти основні поняття щодо методів підвищення ефективності ведення мисливського господарства.

- Штучне розведення дичини.
- Інтенсифікація мисливського господарства.
- Удосконалення ведення мисливського собаківництва.
- Розвиток традиційних та ведення нетрадиційних способів полювання.
- Розвиток мисливського туризму.

Основні поняття: дичинорозведення, трофейне полювання, мисливське собаківництво, способи полювання, фотополювання, мисливський туризм.

Штучне розведення дичини – це найбільш інтенсивний спосіб збагачення кількісного та видового складу мисливської фауни, підвищення трофейної якості певних видів мисливських тварин у мисливських угіддях. Технологія розведення дичини зводиться до утримання птахів-плідників на спеціальних фермах, інкубації яєць, вирощування молодняка за інтенсивними технологіями з подальшим випуском молодих птахів у мисливські угіддя, навесні або під постріл. Окрім мисливських птахів, зараз штучно розводять зайця-русака, ондатру, нутрію, оленів, деяких хижаків.

Під час проектування ферм чи міні-ферм для штучного розведення дичини в певному мисливському господарстві потрібно дотримуватися трьох основних умов:

- економічна доцільність робіт;
- відповідність біологічних особливостей об'єктів розведення природнім умовам лісомисливської зони, де розміщене мисливське господарство;
- забезпечення повного циклу необхідних робіт: будівництво пристосованих приміщень для маточного поголів'я, вибір та ветеринарно-зоотехнічне обстеження й профілактика необхідної кількості тварин-плідників, збалансована годівля, санітарно-епідеміологічний контроль, біотехнічне облаштування мисливських угідь, де будуть проводитися випуски молодих тварин (знищення хижаків, наявність необхідної кількості кормових, водних запасів та місць для укриття тощо), забезпечення охорони угідь.

Інтенсифікація господарства. Створення цехів переробки мисливської сировини (наприклад, трофейної таксидермії, консервний цех тощо). Характерною особливістю, типовою рисою розвинутого мисливського господарства є мисливські трофеї, здобуті саме в угіддях господарства. Навіть якщо трофей залишив межі господарства при полюванні іноземних мисливців,

під час його демонстрації на виставках мисливських трофеїв буде вказано, де здобутий звір, що сприятиме професійній рекламі господарства.

Таксидермічне виробництво за своїм складом швидше є творчим процесом з певними технологічними та виробничими прийомами. Специфіка таксидермії полягає саме у вмінні майстра-таксидерміста використати ті трофейні частини мисливської тварини (шкіра або її частини, кістки скелета), які зазвичай не використовуються в мисливстві.

Будівництво консервних цехів (зокрема з переробки м'яса) може проектуватися після розрахунків їх економічної ефективності, у спеціалізованих оленячих господарствах, які мають достатній обсяг щорічного відстрілу, а також у господарствах, де досягнута висока фактична чисельність диких копитних.

Удосконалення ведення собаківництва. Відповідно до ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» дозволяється лише з породними собаками. До того ж, мисливцям, що мають породних класних собак, надаються пільги у зв'язку з тим, що полювання з собакою є ознакою культури ведення мисливського господарства: виключається залишення в угіддях поранених тварин, а процес полювання стає більш природним.

Кожному мисливському господарству бажано мати мисливських собак. Вибір необхідної породи залежить передусім, від місцевих традицій полювання, а також видового складу мисливської фауни. Наявність у мисливському господарстві висококласних собак є показником рівня ведення мисливства.

Розвиток традиційних та ведення нетрадиційних способів полювання. Аналіз ведення мисливського господарства за минулий ревізійний період повинен містити найбільш повний перелік методів полювання, що традиційно застосовувалися в регіоні. Критичний підхід до професійних особливостей кожного з методів полювань повинен мати таку інформацію:

- популярність певного способу полювання у місцевих мисливців;
- кількість не взятих підранків;
- трудомісткість певного способу полювання;
- емоційне задоволення від того чи іншого способу полювання.

Зараз все більшої популярності набувають нетрадиційні способи полювання, зокрема:

- *полювання з ловчими тваринами та птахами:* дуже популярний у давнину та відновлюваний у наш час захоплюючий метод полювання, в основу якого покладено природні мисливські властивості деяких видів тварин, приручених людиною, наприклад, тхорів, яструбів, соколів;
- *полювання з луком та арбалетом,* що робить полювання більш спортивним;
- *фотополування та запис голосів птахів* дозволяють спілкуватися з природою без відстрілу тварин, хоча через певний фактор турбування мають обмеження в застосуванні;

- *організація екологічних екскурсій на спеціальних маршрутах із пунктами спостереження* – своєрідний та популярний на заході вид спілкування з дикою природою, в основі якого лежить спостереження за дикими тваринами під час їх активного життя (в основному в темну пору доби) у місцях концентрацій дичини – на водопоях або підгодівельних майданчиках. Такий метод нетрадиційного полювання вимагає від організаторів високого професіоналізму та наявності достатньої чисельності тварин.

Розвиток мисливського туризму. Мисливський туризм – один з дієвих способів підвищення ефективності вітчизняного мисливського господарства. Для його запровадження в більшості господарств необхідно вирішити такі питання:

- досягнення оптимальної щільності основних видів мисливських тварин, за умови врегулювання статевовікової структури популяцій;
- забезпечення необхідного рівня професійної роботи егерської служби під час прийому туристів-мисливців;
- удосконалення трофейної справи в господарстві;
- забезпечення необхідної реклами та рівня маркетингу;
- забезпечення мінімального рівня побутових умов для туристів;
- економічна ефективність проведення мисливських турів.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають особливості підвищення ефективності ведення мисливського господарства певними методами?
2. У чому полягають особливості ведення мисливського собаківництва?
3. Доведіть свою думку про доцільність застосування нетрадиційних способів полювання.
4. У чому полягають особливості розвитку мисливського туризму?
5. Доведіть свою думку про доцільність розвитку мисливського туризму в Україні.

ГЛОСАРІЙ

Агітаційно-масова робота – важливий господарський захід, який проводиться засобами наочної агітації, а також шляхом виступів у ЗМІ.

Акліматизація – комплекс заходів щодо вселення будь-якого виду в нові умови існування. Здебільшого здійснюється для збагачення місцевих угруповань.

Біотехнічні заходи – комплекс різноманітних господарських робіт, спрямованих на поліпшення умов існування, розмноження та збільшення чисельності мисливських тварин.

Біотехнія – наука про активний цілеспрямований вплив людини на природу з метою покращення умов існування дикої фауни, збільшення ємності угідь для тварин, які мешкають у стані природної волі. Біотехнія вивчає й розробляє шляхи та методи штучного впливу на середовище існування диких тварин, насамперед шляхом зміни факторів цього середовища (кормових, захисних, гніздових й ін.).

Ветеринарно-санітарний нагляд та контроль у мисливському господарстві – комплекс заходів, спрямованих на попередження захворювань мисливських тварин в угіддях, який включає систематичне вірусологічне обстеження стосовно хронічного розповсюдження інфекцій, серологічні аналізи, санітарне вибраковування, реєстрацію й ретельне вивчення всіх випадків загибелі тварин.

Державний мисливський фонд – мисливські тварини, що перебувають у стані природної волі, а також утримуються в напіввільних умовах або в неволі в межах угідь державних мисливських господарств.

Дозвіл на добування – документ (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на селекційний, діагностичний та науковий відстріл), який надає право на добування (у тому числі відлов) дикої тварини (тварин), а також право на використання (транспортування, перенесення, зберігання) продукції полювання.

Інтродукція – переселення окремих видів і форм за межі їхнього ареалу.

Клас бонітету мисливських угідь – показник якості окремих ділянок мисливських угідь, який визначає узагальнену цінність та придатність їхніх кормових, захисних властивостей, інших факторів середовища для існування певного виду мисливської фауни.

Користувачі мисливських угідь – спеціалізовані мисливські господарства та інші підприємства, установи й організації, у яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства з наданням у їхнє користування мисливських угідь.

Ліміт використання мисливських тварин (ліміт) – дозволений обсяг вилучення (добування шляхом відстрілу або відлову) мисливських тварин певного виду, які перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь.

Мисливство – вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь.

Мисливське господарство – сфера суспільного виробництва, основними завданнями якої є охорона, регулювання чисельності диких тварин, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського собаківництва.

Мисливське собаківництво – діяльність, пов'язана з розведенням, вирощуванням, утриманням, обліком, підготовкою до полювання та використанням для потреб мисливців собак мисливських порід.

Мисливські тварини – дикі звірі та птахи, що можуть бути об'єктами полювання.

Мисливські трофеї – відповідно оброблені частини мисливських тварин (шкури, роги, черепа, ікла тощо), здобуті шляхом полювання, які використовуються у наукових, естетичних, культурних та освітніх цілях.

Мисливські угіддя – ділянки суші та водного простору, придатні для перебування мисливських тварин і можуть бути використані для ведення мисливського господарства, організації та здійснення полювання;

Мисливські угіддя державного мисливського резерву (або запасу) – мисливські угіддя, не закріплені за певними користувачами або звільнені за рахунок позбавлення права користування. Охорона та регулювання чисельності тварин в них здійснюються безпосередньо центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства.

Незаконно добута продукція полювання – дика тварина чи її частина, добута (відловлена) чи набута будь-яким іншим шляхом з порушенням вимог ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» чи інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього, що регулюють відносини у сфері користування природними ресурсами України.

Норма відстрілу – встановлена кількість мисливських тварин, дозволена для добування одним мисливцем за визначений строк полювання.

Оптимальна ємність мисливських угідь – загальна кількість усіх видів диких мисливських тварин різних видів, утримання яких дозволить найбільш раціонально використовувати кормові та інші властивості мисливських угідь на певній території.

Оптимальна чисельність мисливських тварин – максимальна кількість особин конкретного виду мисливських тварин (з урахуванням їх статевого та вікового складу), при якій у мисливських угіддях на певній території забезпечується їх нормальне існування без виснаження кормових ресурсів і завдання значної шкоди лісовому, сільському та іншому господарству, а також без створення загрози життю та здоров'ю людини.

Оптимальна щільність мисливських тварин – оптимальна чисельність мисливських тварин, яка розрахована на 1000 га мисливських угідь.

Охорона диких тварин – комплекс заходів для збереження видового різноманіття фауни, підтримання оптимальної кількості корисних тварин, забезпечення максимально можливого стабільного користування тваринними ресурсами при одночасному збереженні їх репродуктивного потенціалу. Включає в себе правове регулювання користування тваринним світом, збір інформації про фауну, пряму охорону, збереження й відтворення місць мешкання тварин, шляхів їх міграцій, рекультивацію порушених екосистем, попередження забруднення середовища.

Підгодівля тварин – викладання корму для диких тварин у період його нестачі (за кількістю або якістю) чи важкодоступністю (раптовий мороз, глибокий сніг, ожеледь, неврожай та ін.).

Полювання – дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах.

Продуктивність угідь – кількість звірів та птахів на 1000 га мисливських угідь.

Продукція полювання – добути шляхом полювання або придбані (набуті) будь-яким іншим шляхом туші мисливських тварин, їхні частини (м'ясо, субпродукти, шкури, роги, черепа, ікла тощо), а також відловлені живі мисливські тварини.

Пропускна спроможність мисливських угідь – максимально можлива кількість мисливців, які можуть полювати в один день (сезон) на певній площі мисливських угідь, враховуючи вимоги техніки безпеки та чисельність мисливських тварин.

Регулювання чисельності диких тварин – вилучення (відстріл та відлов) диких тварин, що перебувають у стані природної волі, за умови, що їх чисельність на конкретній території загрожує життю та здоров'ю людей, свійських тварин, завдає значних збитків сільському, лісовому чи мисливському господарству, порушує природний баланс видів, загрожує існуванню інших видів диких тварин.

Ремізи – природні або штучно створені малопрхідні для людей ділянки угідь, які мисливськими тваринами використовуються для ночівлі, денного відпочинку, як сховище від негоди й ворогів. Розрізняють ремізи постійні й сезонні. Постійні ремізи створюються з дерев та чагарників, вони виконують свою роль багато років, сезонні – з однорічних рослин, насамперед високостеблових – соняшника, кукурудзи, конопель.

Сезон полювання – період року (конкретна дата початку та закінчення), протягом якого дозволяється полювання на певний вид мисливських тварин.

Селекційний відстріл – важливий господарський захід, спрямований на підвищення продуктивності мисливських угідь шляхом вилучення з угідь небажаних, ослаблених особин.

Стація перебування – мисливські угіддя, придатні для перебування й відтворення певного виду мисливських тварин.

Темний період доби – період доби, що починається за годину після заходу сонця і закінчується за годину до сходу сонця.

Тип мисливських угідь – ділянки території з подібними умовами мешкання мисливських тварин, які за умови подібного господарського використання мають однорідний склад та щільність тварин, а також вимагають однакових мисливсько-господарських заходів.

Упорядкування мисливських угідь – науково обґрунтована оцінка та інвентаризація типів мисливських угідь, видового, кількісного та якісного складу мисливських тварин певного господарства або окремого регіону, розробка, з урахуванням природних та економічних умов, режиму ведення мисливського господарства з визначенням заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення мисливських тварин, збереження та покращення стану угідь, а також виготовлення необхідного картографічного матеріалу.

Утримання мисливських тварин у напіввільних умовах – утримання набутих в установленому порядку мисливських тварин у штучно створених умовах, в яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватися за межі штучно ізольованої ділянки мисливського угіддя.

Додаток А

Зразок рішення Обласної ради про надання мисливських угідь у користування

Україна
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА РАДА
сьоме скликання
друга сесія
РІШЕННЯ

25.02.2016

№ 31

Про надання мисливських угідь
у користування державному
підприємству «Кам'янсько -
Дніпровське лісове господарство»

Керуючись ч. 2 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та відповідно до статей 15, 24 Закону України «Про тваринний світ», статей 9, 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», розглянувши подання Державного агентства лісових ресурсів України від 12.08.2015 № 03-01/5913-15, враховуючи погодження Запорізької обласної державної адміністрації від 15.07.2015 № 04075/08-32 та погодження постійного користувача земельних ділянок, Запорізька обласна рада
ВИРІШИЛА:

надати у користування мисливські угіддя для ведення мисливського господарства юридичній особі (далі - користувач) державному підприємству «Кам'янсько-Дніпровське лісове господарство» (код ЄДРПОУ – 00992007) згідно з додатком.

Голова ради

Г.В. Самардак

Додаток

до рішення обласної ради

від 25.02.2016 № 31

ПЕРЕЛІК
користувачів мисливських угідь

№ з/п	Користувач мисливських угідь	Площа наданих мисливських угідь у користування (га)	Місцезнаходження мисливських угідь		Площа (га)	Примітка
			Адміністративний район	Сільські, селищні ради, власники, користувачі земельних ділянок		
1	2	3	4	5	6	7
	Державне підприємство «Кам'янсько-Дніпровське лісове господарство» (код ЄДРПОУ – 00992007)	329,0	Великобілозерський	<u>Землі державної власності ДП «Кам'янсько-Дніпровське ЛГ»</u> , <u>всього</u> , в тому числі: - Великобілозерська сільська рада, Великобілозерське лісництво, квартал 1, 2, 3, 4; - Трудовда сільська рада, Великобілозерське лісництво, квартал: 5.	<u>329,0</u> 314,0 15,0	Угіддя надати у користування на 15 років

Директор Департаменту
агропромислового розвитку
облдержадміністрації

А.М. Ревуцький

Додаток Б

Типовий договір про умови ведення мисливського господарства
(затверджений наказом Міністерства лісового господарства України
№ 153 від 12 грудня 1996 р.

zareestrovaniy v Ministerstvi yustitsii Ukraini № 735/1760 від 24 грудня 1996 р.)

ДОГОВІР про умови ведення мисливського господарства

_____ « ____ » _____ 20 ____ року
(місце укладення договору) (дата укладення договору)

_____ (назва територіального органу Державного агентства лісових ресурсів України,
повна адреса)
в особі _____ (посада, прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____, з одного боку,
та _____ (назва, дата, номер документа)
_____ (користувач мисливських угідь,
повна адреса)
в особі _____ (посада, прізвище, ім'я, по батькові)
який діє на підставі _____ з другого боку,
_____ (назва документа)
уклали цей Договір про наведене нижче.

1. Предмет Договору

1.1. Рішенням _____ (Рада)
_____ від « ____ » _____ року, № _____
(число) (місяць) (рік)
надано _____ (користувач мисливських угідь)
терміном до « ____ » _____ року мисливські угіддя для ведення
(число) (місяць) (рік)
мисливського господарства загальною площею _____ тис. га, у тому числі:
лісові угіддя _____ га, польові _____ га, водно-болотні _____ га. Карта-схема
угідь і опис меж додаються користувачем.

1.2. Чисельність мисливських тварин в угіддях, наданих в користування, станом на
« ____ » _____ р. становить:

Вид тварин	Чисельність, гол.	Вид тварин	Чисельність, гол.	Вид тварин	Чисельність, гол.
Зубр		Єнотоподібний собака		Кіт лісовий	
Лось		Куниця лісова		Рись	
Олень благородний		Куниця кам'яна		Заєць-русак	
Олень плямистий		Норка європейська		Кріль дикий	
Козуля		Норка американська		Білка	
Кабан		Тхір лісовий		Бабак	
Лань		Тхір степовий		Бобер	
Муфлон		Перегузня		Нутрія вільна	
Ведмідь		Горностаї		Ондатра	
Вовк		Борсук		Хохуля	
Лисиця		Видра			
Лебеді		Сіра куріпка		Рябчик	
Гуси		Кеклик		Дрофа	
Качки		Перепілка		Стрепет	
Лиска		Глухар		Кулики	
Фазан		Тетерук		Голуби	

2. Права і обов'язки сторін

(відповідно до ст. 29, 30 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»)

2.1. _____ має право
(користувач мисливських угідь)

у встановленому порядку, за згодою власників або користувачів земельних ділянок, зводити у мисливських угіддях необхідні будівлі і біотехнічні споруди, вирощувати кормові культури, створювати захисні насадження, проводити штучне обводнення, здійснювати інші заходи, пов'язані з веденням мисливського господарства, які не суперечать законодавству та інтересам власників або користувачів земельних ділянок.

2.2. _____ зобов'язується:
(користувач мисливських угідь)

- а) використовувати мисливські угіддя відповідно до умов їх надання у користування та за призначенням;
- б) вести мисливське господарство на закріплених за ним мисливських угіддях з дотриманням вимог Закону України «Про тваринний світ», Закону України «Про мисливське господарство та полювання», інших нормативно-правових актів у галузі охорони та використання тваринного світу, ведення мисливського господарства;
- в) забезпечити мисливське впорядкування угідь в термін до _____, визначити в натурі межі цих угідь та відтворюваних ділянок, егерських обходів тощо;
- г) раціонально використовувати державний мисливський фонд, не допускати погіршення екологічного стану середовища перебування мисливських тварин внаслідок власної діяльності;
- д) проводити первинний облік чисельності і використання мисливських тварин, вивчати їх стан та характеристики угідь, де перебувають дані тварини, і в установленому порядку подавати цю інформацію органам, що здійснюють державний облік мисливських тварин та облік їх використання;
- е) забезпечувати проведення комплексних заходів, спрямованих на охорону і відтворення мисливських тварин, збереження і поліпшення середовища їх перебування, щорічно вкладати кошти на дані цілі з розрахунку на 1 тис. га лісових угідь не менше 30, польових – 25, водно-болотних – 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- ж) здійснювати охорону державного мисливського фонду, сформувати егерську службу з розрахунку не менш як один егер на 5 тис. га лісових або 10 тис. га польових чи водно-болотних мисливських угідь, в термін до _____ згідно з штатним розписом, який додається користувачем;
- к) дотримуватись режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліку видів тварин, які підлягають особливій охороні в межах наданих в користування мисливських угідь;
- л) негайно інформувати природоохоронні органи, органи мисливського та лісового господарства, органи ветеринарної медицини, санітарно-епідеміологічної служби про виявлення захворювань тварин, погіршення стану середовища їх перебування, виникнення загрози знищення та випадки загибелі тварин, здійснювати комплексні заходи щодо профілактики і боротьби із захворюваннями;
- м) самостійно припиняти використання мисливських тварин у разі погіршення їх стану та умов існування, зниження відтворюючої здатності та чисельності, виникнення загрози їх знищення, негайно вживати заходів до усунення негативних факторів впливу на тварин і середовище їх перебування;
- н) виконувати інші обов'язки щодо охорони і використання об'єктів тваринного світу та користування мисливськими угіддями відповідно до чинного законодавства.

2.3. _____ має право:
(територіальний орган Державного агентства лісових ресурсів України)

а) в міру необхідності, але не менше ніж один раз в три роки проводити перевірку виконання _____

(користувач мисливських угідь)
умов договору, його виробничої та фінансово-господарської діяльності в частині організації та ведення мисливського господарства, охорони та відтворення державного мисливського фонду;

б) у разі невиконання або порушення _____

(користувач мисливських угідь)
умов договору, попередити його про необхідність усунення порушень у визначений термін або заборонити використання державного мисливського фонду терміном до 3 (трьох) років;

в) у разі систематичного невиконання _____

(користувач мисливських угідь)
умов договору подавати до _____

(Рада)
матеріали про припинення права _____

(користувач мисливських угідь)
користування мисливськими угіддями.

2.4. _____ зобов'язане:
(територіальний орган Державного агентства лісових ресурсів України)

а) надавати _____

(користувач мисливських угідь)
організаційну та методичну допомогу у веденні мисливського господарства, здійсненні мисливського впорядкування угідь;

б) сприяти у виділенні земельних ділянок для будівництва в мисливських угіддях необхідних будівель і біотехнічних споруд, вирощуванні кормових культур, створенні захисних насаджень та здійсненні інших заходів, пов'язаних з веденням мисливського господарства, які не суперечать законодавству та інтересам власників або користувачів земельних ділянок.

3. Відповідальність Сторін

3.1. У разі невиконання умов цього договору сторони несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Договір укладено у трьох примірниках, з яких перший отримав

_____ (користувач мисливських угідь,
другий зберігається _____

(територіальний орган Державного агентства лісових ресурсів України)
третій надсилається до Державного агентства лісових ресурсів України.

Договір набуває чинності з моменту його підписання.

Підписи сторін

_____ (територіальний орган Державного агентства лісових ресурсів України)

_____ (користувач мисливських угідь)

_____ (посада)

_____ (посада)

_____ (підпис) _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (підпис) _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

М.П.

М.П.

Додаток В

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

НАКАЗ

03.07.2017 № 247

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
17 липня 2017 р.
за № 868/30736

Про встановлення Норм відстрілу інших мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, у сезон полювання 2017/2018 років

Відповідно до статті 13 Закону України «Про тваринний світ», частини другої статті 16 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», пункту 8 Положення про порядок установа лімітів використання природних ресурсів загальнодержавного значення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 року № 459 (із змінами), абзацу п'ятого підпункту 37 пункту 4 Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 року № 32, та з метою забезпечення раціонального використання державного мисливського фонду **НАКАЗУЮ:**

1. Встановити Норми відстрілу інших мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, одним мисливцем за день полювання у сезон полювання 2017/2018 років згідно з додатком до цього наказу.
2. Управлінню охорони біорізноманіття та біобезпеки (Мовчан М.М.) забезпечити подання цього наказу на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.
3. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра екології та природних ресурсів України з питань європейської інтеграції Кузя М.С.

Міністр

О. Семерак

Додаток
до наказу Міністерства екології
та природних ресурсів України
03.07.2017 № 247

НОРМИ
відстрілу інших мисливських тварин, віднесених до
державного мисливського фонду, одним мисливцем за день
полювання у сезон полювання 2017/2018 років

Вид мисливських тварин	Норма, голів	Вид мисливських тварин	Норма, голів
Норець великий	2	Куріпка сіра	3
Качки*	5	Фазан	3
Лиска	6	Перепел	15
Кулики**	10	Кріль дикий	1
Голуби***	10	Заєць-русак	1
Гуски****	3		

*Крім гоголя, чорні білоокої, савки, огара, галагаза, гаги звичайної, лутка, крохалів, чорні червонодзьобої, нерозня, креха середнього, каменярки, казарок білощокої та червоноволої.

**Крім кулика-сороки, ходуличника, шилодзьобки, кроншнепів, чайки, лежня, дерихвоста, поручайника, крем'яшника, чорниша, перевізника, фіфі, зуйків морського, малого, великодзьобого, галстучника, пісочників, плавунців, баранця великого.

***Крім голуба-синяка.

****Крім гуски малої (білолобої малої).

Примітки: 1. Перната дичина, вирощена на фермах «під постріл», є не нормованою.

2. Мисливство в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється відповідно до їх режимів.

**Начальник відділу
охорони тваринного світу
Управління
охорони біорізноманіття
та біобезпеки**

В.Г. Домашлінець

Додаток Г
Витяг
з Лімітів використання мисливських тварин
державного мисливського фонду у сезон полювання 2018/2019 років

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

НАКАЗ

07.05.2018 № 232

**Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
14 травня 2018 р.
за № 589/32041**

**Про затвердження Лімітів використання мисливських
тварин державного мисливського фонду у сезон полювання
2018/2019 років**

Відповідно до вимог частини першої статті 16 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», пункту 8 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 року № 1119 (із змінами), та з метою раціонального використання державного мисливського фонду **НАКАЗУЮ:**

1. Затвердити Ліміти використання мисливських тварин державного мисливського фонду у сезон полювання 2018/2019 років, що додаються.
2. Департаменту аграрної політики та сільського господарства у встановленому порядку подати цей наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.
3. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
4. Контроль за виконанням цього наказу залишаю за собою.

Перший заступник Міністра

М. Мартинюк

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства аграрної політики
та продовольства України
07.05.20018, № 232

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
14.05.2018 за № 589/32041

ЛІМПИ

використання мисливських тварин державного мисливського фонду
у сезон полювання 2018/2019 років

№ з/п	Користувач мисливських угідь	Олень				Лань		Козуля		Кабан		Муфлон		Бабак		Бобер	Кунциця лісова	Ондатра
		європейський люб'язний	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення	люб'язний для розселення			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
		Вінницька область																
1	ДП "Бершадське ЛП"							57		10								
2	ДП "Вінницька ЛНДС"							8		1								
		Запорізька область																
227	ДП "Запорізьке ЛМГ"									2								
228	ДП "Мелітопольське ЛМГ" за межами ПЗФ									5								
	Держлісагентство, усього									7								
229	Кам'янсько-Дніпровська РО									2								
	УТМР, усього									2								
230	ТМР "Олексіївка" за межами ПЗФ									6								
231	ТОВ "Камелот-Інвест"							2		10								
232	ТОВ "Мотор-Січ Руна"									3								
233	ТОВ "Орловське мисливське господарство 2014"							5		17								
	Інші, усього							7		36								
	Усього в області							7		45								
	Усього в Держлісагентстві	156	27	213	84	3	2	2239	28	1477	46				108	95		
	Усього в УТМР	9		11		2		2536	10	1227	16		296		136	83		
	Усього в ТВМР			19				145		109					9			
	Усього в ФСТ "Динамо"	6						54		27								
	Усього в інших	510	10	251	27	35		7241	25	3310	29	4			291	158	262	
	Усього в Україні	681	37	494	111	40	2	12215	63	6150	91	4	296		544	336	262	

Директор Департаменту аграрної політики та сільського
господарства

В. Топчій

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Белов Л.А., Залесов С.В., Зюсько А.Я., Абрамова Л.П. Методы бонитировки охотничьих угодий. Екатеринбург : УГЛТУ, 2011. 21 с.
2. Белов Л.А. Организация охотничьего хозяйства. Основы охотустройства. Екатеринбург : УГЛТУ, 2015. 20 с.
3. Бондаренко В.Д. Біотехнія: навч. посіб. у 2 ч. Львів : ІЗМН, 1998. Ч. 1. 203 с.
4. Бондаренко В.Д. Біотехнія: навч. посіб. у 2 ч. Львів : ІЗМН, 2001. Ч. 2. 203 с.
5. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ : Держкомлісгосп України, 2002. 113 с.
6. Петриченко В.В., Лебедева Н.І., Карташова Я.М. Типологія мисливських угідь : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. 110 с.
7. Порядок проведення упорядкування мисливських угідь, затверджено Наказ Держкомлісгоспу України № 56 від 21.06.2001, із змінами, внесеними згідно з Наказом Державного комітету лісового господарства № 152 від 26.06.2006. *Офіційний вісник України* 2001. № 36. С. 311, стаття 1677.
8. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. Дата оновлення: 10.03.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>
9. Хоєцький П.Б. Мисливствознавство. Львів : СПОЛОМ, 2006. 112 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Бондаренко В.Д. Біотехнія: навч. посіб. у 2 ч. Львів : ІЗМН, 1998. Ч. 1. 203 с.
2. Бондаренко В.Д. Біотехнія: навч. посіб. у 2 ч. Львів : ІЗМН, 2001. Ч. 2. 203 с.
3. Мисливствознавство. В.Д. Бондаренко та ін. Київ : РНМКВО, 1993. 197 с.
4. Гірс О.А., Новак Б.І., Кашпор С.М. Лісовпорядкування. Київ : Арістей, 2004. 384 с.
5. Мартынов Е.Н., Масайтис В.В., Гороховников А.В. Охотничье дело. Охотоведение и охотничье хозяйство: учеб. пособ. Санкт-Петербург : Лань, 2011. 448 с.
6. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ : Держкомлісгосп України, 2002. 113 с.
7. Петриченко В.В., Лебедева Н.І., Карташова Я.М. Типологія мисливських угідь : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. 110 с.
8. Порядок проведення упорядкування мисливських угідь, затверджено Наказ Держкомлісгоспу України № 56 від 21.06.2001, із змінами, внесеними згідно з Наказом Державного комітету лісового господарства № 152 від 26.06.2006. *Офіційний вісник України* 2001. № 36. С. 311, стаття 1677.
9. Хоєцький П.Б. Мисливствознавство. Львів : СПОЛОМ, 2006. 112 с.
10. Хоєцький П.Б. Практикум з мисливствознавства. Львів : СПОЛОМ, 2007. 64 с.

Додаткова:

1. Білоус А.М., Гірс О.А. Впорядкування мисливських угідь: робочий зошит для лабораторно-практичних занять. Київ : ЦП КОМПРИНТ, 2016. 25 с.
2. Ключев А.Г. Охотничье хозяйство: учеб. Иркутск : Иркут. Дом печати, 2003. 512 с.
3. Козлов В.М. Оптимизация использования охотничьих ресурсов: монография. Киров : Вятская ГСХА, 2010. 197 с.
4. Леонтьев Д.Ф. Охотничьи угодья: учеб. пособ. Санкт-Петербург : Лань, 2013. 224 с.
5. Мисливсько-господарське законодавство України: Посібник до практичних занять для студентів спеціальності «Мисливське господарство», «Лісове господарство». Бондаренко В.Д. та ін. Львів : СПОЛОМ, 2005. 336 с.
6. Козлов В.М. Типологія охотничьих угодий с основами охотустройства: учеб. пособ. Киров : ВятГСХА, 2012. 235 с.
7. Харченко М.М. Охотоведение. Москва : Изд-во Моск. гос. ун-т леса, 2002. 372 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ
(українською мовою)

Лебедева Наталія Іванівна
Домніч Валерій Іванович
Карташова Ярослава Михайлівна

Упорядкування мисливських угідь

Конспект лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Лісове господарство»
освітньо-професійної програми «Мисливське господарство»

Рецензент *В.В. Горбань*

Відповідальний за випуск *В.І. Домніч*

Коректор *А.О. Надь*